

XXIX

Ομήρου *Ιλιάδα*

Υποστηρικτικό Υλικό

Ραψωδία Α 1-244 και 493-611

Λοιμός, Μήνις

Πόπη Χριστοφόρου – Πούγιουρου, Φιλολογος

Λειτουργός Γραφείου Αναλυτικών Προγραμμάτων

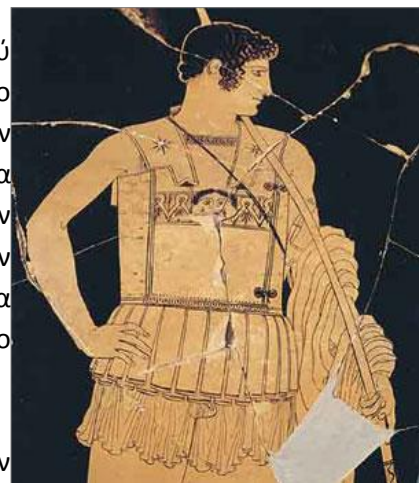

Λευκωσία, 2012

Δuo λόγια για την *Ιλιάδα*

Η *Ιλιάδα* αποτελεί το δεύτερο μεγάλο έπος του Ομήρου και το πιο πιθανόν είναι ότι γράφτηκε πριν την *Οδύσσεια*. Τα δύο έπη τοποθετούνται στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ. Η *Ιλιάδα* παρουσιάζει την ηρωική εποχή των Μυκηναίων του 12ου αιώνα π.Χ. Επειδή η απόσταση από την εποχή του ποιητή είναι μεγάλη, είναι φυσικό να υπάρχουν στο έπος στοιχεία τόσο της μυκηναϊκής όσο και της δικής του εποχής, ενώ κάποτε δε λείπουν και τα εντελώς φανταστικά.

Θέμα της *Ιλιάδας* αποτελεί ένα συγκεκριμένο επεισόδιο του Τρωικού πολέμου, ο θυμός (*μῆνις*) του Αχιλλέα. Με αφορμή αυτό το περιστατικό, ο ποιητής βρίσκει την ευκαιρία να μιλήσει για γεγονότα που προηγήθηκαν (εγκιβωτισμοί και αναδρομές στο παρελθόν) και να μας προειδεάσει για γεγονότα που θα ακολουθήσουν (προλήψεις στο μέλλον) δίνοντάς μας την αίσθηση ότι παρουσιάζει τον δεκάχρονο πόλεμο (έναν ίσως λόγο για τον οποίο ονομάζεται *Ιλιάδα* και όχι *Αχιλλίδα*¹) ενώ στην πραγματικότητα παρουσιάζει τη δράση 51 μόνο ημερών του. Το έπος τελειώνει με τον θάνατο και την ταφή του Έκτορα. Η άλωση της Τροίας είναι γνωστή από άλλα έπη.

Εικ. 1
Αχιλλέας

Στα διαδραματιζόμενα εμπλέκονται θεοί και άνθρωποι. Η δράση των ανθρώπων λαμβάνει χώρα σε τρεις τόπους: στο στρατόπεδο των Αχαιών, στην Τροία και στο πεδίο της μάχης (τον χώρο μεταξύ στρατοπέδου και Τροίας). Η δράση των θεών δεν περιορίζεται στον Όλυμπο, καθώς η προσοχή τους είναι στραμμένη σε όσα συμβαίνουν στους ανθρώπους.

Από όσα αναφέρθηκαν γίνεται φανερό ότι η *Ιλιάδα* δεν είναι ένα παραμύθι (με τέρατα, μάγισσες και θαλασσινές περιπέτειες), όπως η *Οδύσσεια*. Το περιεχόμενό της είναι ηρωικό (αποτελεί έκφραση της ηρωικής ιδεολογίας) και ο κόσμος της (πιο) πραγματικός. Το άτομο, μέσα από τη συμμετοχή του στον πόλεμο, καταξιώνεται στην ηρωική αριστοκρατική κοινωνία και νοσηματοδοτεί τη ζωή –αλλά και τον θάνατό- του. Ήρωας είναι αυτός που ξεχωρίζει στα πεδία των μαχών και κερδίζει *τιμήν* και *κλέος*, και όχι ο *πολύτροπος* και *πολύτλας* Οδυσσεύς. Οι πρωταγωνιστές (Αχιλλέας, Έκτορας κ.ά.) είναι πρώτα ήρωες και μετά Αχαιοί ή Τρώες. Ο *ήρωας* εκτός επικής ποίησης είναι αθάνατος και απολαμβάνει λατρεία εκ μέρους των ανθρώπων. Στην *Ιλιάδα* όμως ο *ήρωας* είναι εν ζωή, είναι εξαιρετικός πολεμιστής και επιδιώκει το *κλέος*². Είναι άνθρωπος που υπερβαίνει κατά πολύ τα συνηθισμένα μέτρα (Silk, 1984, 73).

Το έργο του Ομήρου προέρχεται από τον γόνιμο συνδυασμό παράδοσης και δημιουργίας. Ως προφορική ποίηση η *Ιλιάδα* δεν μπορεί παρά να βασίζεται και να αξιοποιεί την προηγούμενη παραδοσιακή ποίηση. Συγχρόνως όμως, ο ποιητής αποδεικνύει το ιδιαίτερο ταλέντο του καθώς συνδυάζει παραδοσιακά και καινοτόμα, τυπικά και μη τυπικά (ή λιγότερο τυπικά) στοιχεία.

¹ Άλλος λόγος είναι ότι η *Ιλιάδα* παρουσιάζει και άλλους ήρωες, όχι μόνο τον Αχιλλέα (Rutherford, 1996, 32).

² *Τιμή* είναι η κοινωνική καταξίωση του ατόμου, η εκτίμηση που απολαμβάνει κάποιος. *Κλέος* είναι η δόξα που συνοδεύει το όνομα του ατόμου, η φήμη που ξεπερνά τα όρια της ζωής του (Silk, 1984, 71).

Ραψωδία Α 1-244 και 493-611

Λοιμός, Μήνις

Η ραψωδία Α μας εισάγει στον κόσμο της *Ιλιάδας*. Γνωρίζουμε το θέμα του έπους σε όλες του τις διαστάσεις, δύο από τους κορυφαίους πρωταγωνιστές, τον Αγαμέμνονα και τον Αχιλλέα (ο Έκτορας θα παρουσιαστεί αργότερα), καθώς επίσης και τον ιδιαίτερο ρόλο των θεών.

Από τη ραψωδία Α επιλέγονται να διδαχθούν τα ακόλουθα αποσπάσματα:

1. **A 1-244.** Περιλαμβάνει το προοίμιο, την ικεσία του Χρύση, τη σύγκρουση Αχιλλέα-Αγαμέμνονα μέχρι και την απόφαση του Αχιλλέα να αποσυρθεί από τον πόλεμο
2. **A 493-611.** Περιλαμβάνει την ικεσία της Θέτιδας προς τον Δία, τη σύγκρουση Δία-Ήρας και τη διασκέδαση των θεών στον Όλυμπο

Παραλείπονται ο μεσολαβητικός ρόλος του Νέστορα στη φιλονικία Αγαμέμνονα-Αχιλλέα, η επιστροφή της Χρυσήδας στην πατρίδα της και η πρώτη συνομιλία του Αχιλλέα με τη μητέρα του Θέτιδα (το κενό στη σχέση Αχιλλέα-Θέτιδας θα καλυφθεί με το Σ 65-137 που έχει βαρύνουσα σημασία στην εξέλιξη της πλοκής).

Διδακτικοί στόχοι

Στη ραψωδία αυτή οι μαθητές αναμένεται:

1. Να γνωρίσουν το θέμα της *Ιλιάδας* και δύο από τους βασικούς πρωταγωνιστές, τον Αγαμέμνονα και τον Αχιλλέα
2. Να αντιληφθούν τον ιδιαίτερο ρόλο των θεών στην *Ιλιάδα*
3. Να έλθουν σε πρώτη επαφή με τον ηρωικό κόσμο, τις αξίες και τα ιδανικά του (*γέρας*, τιμή, ανδρεία)
4. Να βιώσουν τον ανθρώπινο πόνο που προκαλεί ο πόλεμος: αιχμάλωτες γυναίκες, απώλεια αγαπημένων προσώπων
5. Να γνωρίσουν στοιχεία της ποιητικής τεχνικής του Ομήρου
6. Να προϊδεασθούν για θέματα που θα αναπτυχθούν και θα ολοκληρωθούν στη συνέχεια του έπους
7. Να αντιληφθούν τον διαφορετικό κόσμο της *Ιλιάδας* σε σύγκριση με αυτόν της *Οδύσσειας*

Ενδεικτικός διδακτικός χρόνος που απαιτείται:

Πέντε (5) διδακτικές περίοδοι

Ραψωδία Α

Υπόθεση

Ο ποιητής ζητά τη βοήθεια και έμπνευση της Μούσας, για να τραγουδήσει την οργή του Αχιλλέα, βασιλιά των Μυρμιδόνων, κατά του αρχιστράτηγου Αγαμέμνονα. Η αρχή έγινε όταν ο Αγαμέμνονας έδωσε βίαια τον ιερέα του Απόλλωνα Χρύση, που ζήτησε να πάρει πίσω την κόρη του, η οποία είχε δοθεί ως τιμητικό βραβείο (γέρας) στον Αγαμέμνονα. Ο Απόλλωνας στέλνει στους Αχαιούς φοβερό λοιμό που σκορπά τον θάνατο σε ζώα και ανθρώπους για εννέα ημέρες.

Ο Αχιλλέας συγκαλεί συνέλευση και ζητά τη γνώμη του μάντη Κάλχα για αντιμετώπιση του προβλήματος. Ο Αγαμέμνονας, παρά την αρχική άρνηση, τελικά υποχωρεί και δέχεται να επιστρέψει τη Χρυσήδα στον πατέρα της, αρκεί να πάρει την αιχμάλωτη Βρισηίδα, το γέρας του Αχιλλέα. Ο Αχιλλέας οργίζεται, ανταλλάσσει υβριστικά λόγια με τον Αγαμέμνονα (απειλεί μάλιστα να τον σκοτώσει), αλλά υποχωρεί χάρη στην επέμβαση της Αθηνάς και αποφασίζει να αποσυρθεί από τον πόλεμο. Μεσολαβεί για να τους συμφιλιώσει ο ήπιος και σοφός Νέστορας, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ο Αχιλλέας αποσύρεται στα πλοία του και ο Αγαμέμνονας στέλνει τους κήρυκες να πάρουν τη Βρισηίδα.

Εικ. 2

Ο Χρύσης ικετεύει τον Αγαμέμνονα να του δώσει πίσω την κόρη του Χρυσήδα

Η Χρυσήδα αποστέλλεται με συνοδεία στον πατέρα της Χρύση, ο οποίος ζητά τώρα από τον Απόλλωνα να αποσύρει την οργή του από τους Αχαιούς. Στο μεταξύ ο Αχιλλέας θρηνεί και ζητά τη βοήθεια της θεάς μητέρας του Θέτιδας: να μεσολαβήσει στον Δία, ώστε οι Αχαιοί να τιμωρηθούν και να αποκατασταθεί η τιμή του. Η Θέτιδα ζητά από τον Δία να δώσει υπεροχή στους Τρώες. Ο πατέρας των θεών δεσμεύεται να το κάνει, παρόλο που φοβάται τους καβγάδες με την Ήρα. Πράγματι, η Ήρα του μιλά προκλητικά, ο Δίας εξοργίζεται και την απειλεί με χειροδικία. Τα πνεύματα κατευνάζουν χάρη στον Ήφαιστο που σκορπά το γέλιο. Οι θεοί διασκεδάζουν μέχρι το βράδυ, οπότε αποσύρονται στα παλάτια τους.

Η θέση και η λειτουργία της ραψωδίας Α στην *Ιλιάδα*

Οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι με τον τίτλο που έθεσαν στη ραψωδία Α προσδιόρισαν τα δύο κεντρικά της θέματα. Τον *λοιμόν*, τη θανατηφόρο ασθένεια που σκόρπισε με τα βέλη του ο Απόλλωνας στο στρατόπεδο των Αχαιών, και την *μῆνιν*, τον θυμό του Αχιλλέα που οδήγησε

³ Η φιλολογική ερμηνεία που ακολουθεί υποχρεωτικά κάνει και τις απαραίτητες προεκτάσεις και συνδέσεις με τις ραψωδίες που ακολουθούν. Ο/Η εκπαιδευτικός καλείται να επιλέξει και να οργανώσει το υλικό που θα συζητήσει με τους μαθητές του κατά τον πιο οικονομικό τρόπο, κυρίως για θέματα που συμπληρώνονται ή ολοκληρώνονται σε επόμενες ραψωδίες που θα διδαχθούν. Η φιλολογική ερμηνεία απευθύνεται στον/στην εκπαιδευτικό και όχι στους μαθητές. Ένδειξη αυτού που μπορεί να προσφερθεί στους μαθητές αποτελούν οι ερωτήσεις στις Κατευθύνσεις διδασκαλίας.

στην απόσυρσή του από τον πόλεμο ύστερα από τη φιλονικία του με τον Αγαμέμνονα. Τα δύο θέματα είναι αλληλένδετα και το ένα επακόλουθο του άλλου. Η συμπεριφορά του Αγαμέμνονα προς τον Χρύση προκάλεσε τον λοιμό, ο λοιμός οδήγησε τον Αχιλλέα στη σύγκληση συνέλευσης, όπου δημιουργήθηκε η σύγκρουση με τον Αγαμέμνονα και η μῆνις.

Τα γεγονότα της ραψωδίας Α καλύπτουν 21 μέρες, τις εννέα μέρες του λοιμού και τις δώδεκα της παραμονής των θεών στη χώρα των Αιθιοπών. Διαδραματίζονται σε δύο τοπικά επίπεδα: στο ανθρώπινο (στρατόπεδο Αχαιών) με τον Αγαμέμνονα, τον Αχιλλέα, τον Χρύση, τον Νέστορα καθώς και τη συμμετοχή θεών, του Απόλλωνα και της Αθηνάς (αναφέρονται επίσης οι Αχαιοί, η Χρυσήδα και η Βρισηίδα), και στο θεϊκό (στον Όλυμπο) με πρωταγωνιστές τον Δία, τη Θέτιδα, την Ήρα και τον Ήφαιστο (αναφέρονται επίσης οι άλλοι θεοί και οι Μούσες). Στη ραψωδία Α τίθενται όλα τα μεγάλα θέματα του έπους, τα οποία θα βρίσκονται σε εξέλιξη και θα αναπτύσσονται μέχρι την Ω, και σκιαγραφούνται οι δύο μεγάλοι πρωταγωνιστές Αγαμέμνονας και Αχιλλέας. Παρουσιάζεται ο ενεργός ρόλος και εμπλοκή των θεών στα ανθρώπινα, ενώ η ραψωδία κλείνει με την ανάλαφρη σκηνή της διασκέδασής τους σηματοδοτώντας το μεγάλο χάσμα μεταξύ θεών και ανθρώπων.

Προοίμιο

Πρόκειται για ένα αριστούργημα της ποιητικής τέχνης, το οποίο δεν στοχεύει στο να συνοψίσει το περιεχόμενο όλου του ποιήματος. **Με τρόπο αριστοτεχνικό ο ποιητής κατορθώνει να συμπυκνώσει στο προοίμιο το θέμα του έπους σε όλες του τις διαστάσεις: από τον θυμό του Αχιλλέα, περνάμε στις συνέπειές του και από εκεί στη σύνδεση με τον Δία.** Από τους πέντε πρώτους στίχους του ποιήματος συμπλέκονται και διασταυρώνονται η ανθρώπινη και η θεϊκή δράση, οι πράξεις και τα συναισθήματα. Το ακροατήριο καλείται να ακούσει ηρωικές πράξεις και κατορθώματα φημισμένων ανδρών. Συνεπώς, θα ακούσει πράγματα που είναι ήδη γνωστά και για την κατανόησή τους καλείται να επιστρατεύσει το μυθολογικό του υπόβαθρο.

Εικ. 3
Ζακ Λουί Νταβίντ (1748-1825)
Ο θυμός του Αχιλλέα

Μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
οὐλομένην, ἣ μυρὶ Ἄχαιοις ἄλγε' ἔθηκε,
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἠρώων, αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν
5 οἰωνοῖσι τε πᾶσι, Διὸς δ' ἔτελείετο βουλή,
ἔξ οὔ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἄτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

Εξίσου αριστοτεχνική είναι και η ίδια η τοποθέτηση των λέξεων. Οι πρώτες λέξεις των πέντε πρώτων στίχων συνοψίζουν ουσιαστικά από μόνες τους την *Ιλιάδα* (ηρωική *μῆνις*, πόλεμος, θάνατος), ενώ εξίσου κρίσιμες είναι και οι λέξεις που τοποθετούνται στο μέσο του στίχου αμέσως μετά τις τομές και βεβαίως στο τέλος. Αν δει κανείς επίσης τους στίχους 1 και 7 μαζί, αντιλαμβάνεται ότι η *μῆνις* είναι μια εσωτερική κατάσταση του Αχιλλέα, μια ενδημική ασθένεια του ηρωικού ιδεώδους το οποίο εκπροσωπεί (μόνος στον στίχο 1), που συμπτωματικά συνδέεται και περιστασιακά εκδηλώνεται στην αρχή του έπους ως *μῆνις* κατά του Αγαμέμνονα (αργότερα θα στραφεί κατά του Έκτορα). **Ο αοιδός γνωρίζει ποιες λέξεις εντυπώνονται περισσότερο στη συνείδηση των ακροατών του, ξέρει ότι η «γεωμετρία» του μέτρου είναι βασικό συστατικό της τέχνης του.**

Επίκληση

Το προοίμιο ξεκινά με το τυπικό στοιχείο της επίκλησης της Μούσας της επικής ποίησης Καλλιόπης, ως πηγής έμπνευσης. Πρόκειται για τη χρήση ενός τυπικού στοιχείου με λεξιλόγιο, ωστόσο, που δεν είναι τυπικό. Ενώ το αναμενόμενο θα ήταν ο αοιδός να ζητά από τη μούσα να *πει*, στην προκειμένη περίπτωση της ζητά να *τραγουδήσει*, να κάνει δηλαδή αυτό που είναι έργο του αοιδού. Επιπλέον, η Μούσα αποκαλείται θεά, κάτι που δε συμβαίνει στα προοίμια της *Οδύσσειας* και των έργων του Ησιόδου.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσεν
(Ομήρου *Οδύσσεια*)

Μοῦσαι Πιερίηθεν ἀοιδῆσιν κλείουσαι
δεῦτε, Δί' ἔννεπετε, σφέτερον πατέρ' ὕμνειούσαι
(Ησιόδου *Ἔργα και Ημέραι*)

Μουσάων Ἐλικωνιάδων ἀρχώμεθ' αἰεῖδιν,
αἳ θ' Ἐλικῶνος ἔχουσιν ὄρος μέγα τε ζάθεόν τε
καί τε περὶ κρήνην ἰσοιδέα πόσσ' ἀπαλοῖσιν
ὄρχεῦνται καὶ βωμὸν ἔρισθενέος Κρονίωνος·
(Ησιόδου *Θεογονία*)

Εικ. 4
Αοιδός. Ζωγραφική σε
αμφορέα. Παρίσι

Οι Μούσες είναι αυτές που τραγουδούν στους θεούς (Α 604) και οι αοιδοί αυτοί που τραγουδούν στους ανθρώπους. Οπωσδήποτε, όταν ο αοιδός επικαλείται τη Μούσα δεν αναμένει να τραγουδήσει αντ' αυτού, αλλά να τον εμπνεύσει, να τον διδάξει. Αυτός που τραγουδά είναι ο αοιδός και όχι η Μούσα. Η Μούσα είναι αυτή που πληροφορεί τον αοιδό και διασφαλίζει την αλήθεια του τραγουδιού του. Ο αοιδός δεν είναι ο συγγραφέας του ποιήματος, αλλά αυτός που λέει ότι τον διδάσκει η Μούσα· συνεπώς δε διεκδικεί τη μοναδικότητα της συγγραφής. Απλά διηγείται αλήθειες που τον δίδαξε η Μούσα. **Ζητώντας της επομένως να τραγουδήσει, ο αοιδός υποδηλώνει ότι το τραγούδι του αποτελεί τη γνήσια φωνή της θεάς, ότι πρόκειται για την αληθινή ιστορία του θυμού του Αχιλλέα.**

Με την επίκληση *θεά*, ο αοιδός μοιάζει να συνομιλεί μαζί της πρόσωπο με πρόσωπο, να υπάρχει μια προηγούμενη σχέση μεταξύ των δύο, έτσι που να μη χρειάζεται να αναφέρει το όνομά της. Η θεά γνωρίζει ότι αναφέρεται σε αυτήν και όχι κάποιαν άλλη και ανταποκρίνεται.

Και ο Οδυσσεύς, όταν μιλά στην Αθηνά που βρίσκεται κοντά του (Κ 462 και Ψ 770), την αποκαλεί απλά *θεά*, χωρίς να χρησιμοποιεί το όνομά της.

Θέμα

Η πρώτη λέξη του προοιμίου (*μῆνιν*) ορίζει το θέμα του έπους, το οποίο πηγάζει από τον συναισθηματικό κόσμο του ήρωα: πρόκειται για τον θυμό του Αχιλλέα. Στο έπος η λέξη *μῆνιν* χρησιμοποιείται μόνο για θεούς. Η μοναδική φορά που χρησιμοποιείται για άνθρωπο είναι η περίπτωση του Αχιλλέα και αυτό γιατί ο θυμός του Αχιλλέα ξεπερνά τα ανθρώπινα όρια, είναι *θεικός*. Επιπλέον η *μῆνιν* εμπεριέχει το στοιχείο της ηθικής προσβολής: *μῆνιν* νιώθει ο Δίας για τον θεό που αμφισβητεί την εξουσία του (Ε 31-34) και ο Απόλλωνας για τους Αχαιούς που ατίμασαν τον ιερέα του (Α 75). Η *μῆνιν* ενός θεού είναι καταστροφική· προκαλεί λοιμό (Α 75), πόλεμο (Γ 134-6), καίει ολόκληρη πόλη (Φ 522-3). Αυτή τη δύναμη έχει και η *μῆνιν* του Αχιλλέα. Αναμένουμε, επομένως, ότι οι συνέπειές της θα είναι καταστροφικές. Όπως παρατηρεί ο J. Redfield (1975, 99), *ήδη από τις τρεις πρώτες λέξεις της Ιλιάδας (Μῆνιν ἄειδε θεά)* βρισκόμαστε στον κόσμο του υπερφυσικού: ένας αοιδός που βρίσκεται κοντά στη θεική πηγή του τραγουδιού του, θα τραγουδήσει έναν θεικό θυμό.

Το δεύτερο ημιστίχιο του πρώτου στίχου μας μεταφέρει στον κόσμο των ανθρώπων. Η θεική *μῆνιν* είναι του Αχιλλέα, του γιου του Πηλέα (όχι του γιου της θεάς Θέτιδας). Ο ποιητής εδώ επιλέγει να παρουσιάσει τον ήρωά του στην ανθρώπινη –και άρα θνητή– διάστασή του. Ο ήρωας που κινείται μεταξύ θεών και ανθρώπων, που έχει θεικό θυμό και θνητό πατέρα θα προκαλέσει την καταστροφή στον καλύτερό του φίλο και στον εαυτό του. Εκεί ακριβώς έγκειται η τραγικότητά του, που ξετυλίγεται σταδιακά σε όλο το ποίημα.

Μῆνιν

Ο θυμός του Αχιλλέα φόρτωσε πάθη τους Αχαιούς (Α 2). Είναι μια κατάσταση που ξεπερνά κάθε ανθρώπινο όριο και, κατά παράδοξο τρόπο, είναι ταυτόχρονα η απόλυτη έκφραση αλλά και η ακραία εκτροπή του ηρωικού ιδεώδους. Οι στίχοι που ακολουθούν, τρεις από τους επτά

Εικ. 5

[Peter Paul Rubens](#) (1577–1640)

Ο θυμός του Αχιλλέα (1630-1635)

στίχους του προοιμίου, περιγράφουν την κατάσταση των νεκρών σωμάτων των πολεμιστών, τη μοίρα των ηρώων, προετοιμάζοντας το ακροατήριο για τα φοβερὰ πράγματα που θα ακολουθήσουν. Οι ψυχές των ηρώων κατεβαίνουν στον Άδη, ενώ τα σώματά τους γίνονται λεία στα σκυλιά και στα όρνια. Οι συγκεκριμένοι στίχοι προκαλούν προβληματισμό καθώς πουθενά στην *Ιλιάδα* δεν περιγράφεται σκηνή στην οποία τα ζώα κατασπαράζουν ανθρώπους. Μπορεί αυτό να χρησιμοποιείται ως απειλή, αλλά σε καμιά περίπτωση δεν πραγματοποιείται. Είμαστε όμως πολύ κοντά σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο σε μία περίπτωση μέσα στο έπος: όταν ο Αχιλλέας σκοτώνει τον Έκτορα και κακομεταχειρίζεται το σώμα του. Έχει προηγηθεί η απειλή: . . . *σέ μὲν κύνες ἢ δ' οἰωνοὶ/ ἐλκήσουσ' αἰκῶς, τὸν δὲ κτεριοῦσιν Ἀχαιοὶ* (Χ 335-6). Και όταν στη συνέχεια ο Έκτορας ημιθανής ικετεύει τον Αχιλλέα να του εξασφαλίσει ταφή, εκείνος φτάνει στο σημείο να τον απειλεί με κανιβαλισμό: *μῆ με κύον γούνων γουνάξω μὴ δὲ τοκῶν/ αἶ γάρ πως αὐτόν με μένος καὶ θυμὸς ἀνήη/ ὡμ' ἀποταμνόμενον κρέα ἔδμεναι, οἷα ἔοργας,/ ὡς οὐκ ἔσθ' ὄς σῆς γε κύνας κεφαλῆς ἀπαλάλκοι* (Χ 345-8). Τα ζώα στο έπος δεν τρώνε ανθρώπους, αλλά οι άνθρωποι εξαγριώνονται, γίνονται θηρία.

Το ουσιαστικό ερώτημα βέβαια δεν πρέπει να είναι τι λέει ο ποιητής, αλλά γιατί το λέει. Στο προοίμιο γίνεται αναφορά στον θυμό του Αχιλλέα μόνο απέναντι στον Αγαμέμνονα και όχι απέναντι στον Έκτορα' δεν καλύπτεται, επομένως, όλο το περιεχόμενο του έπους. **Γίνεται σαφές ότι ο Όμηρος στο προοίμιό του δεν παρουσιάζει τα βασικά στοιχεία της πλοκής του έπους. Ο ποιητής περνά από τον θυμό του Αχιλλέα στην τύχη των νεκρών ηρώων, γεγονός που παραπέμπει ευθέως στο τελευταίο μέρος της Ιλιάδας.** Η μῆνις του Αχιλλέα που εξαγγέλλεται στο προοίμιο παίρνει τέλος, όταν στη ραψωδία Π ο ήρωας δηλώνει: *Μα ό,τι έγινε έγινε, ας τ' αφήσουμε, τι αιώνια να κρατήσει/ στα στήθη μου ο θυμός δε γίνεται* (60-61). Ό,τι ακολουθεί αφορά την τύχη δύο ηρώων, του Πάτροκλου και του Έκτορα. Ο Πάτροκλος σκοτώνεται στη μάχη, το σώμα του ανακτάται με αγώνα και θάβεται με τιμές. Ο Αχιλλέας σκοτώνει τον Έκτορα και κακομεταχειρίζεται το σώμα του. Τελικά, το επιστρέφει στον γερο-Πρίαμο που το θάβει με τιμές. **Το προοίμιο τυπικά αναφέρεται μόνο στο πρώτο μέρος του έπους, στη μῆνιν που προκάλεσε τόσους πόνους στο στρατόπεδο των Αχαιών. Ουσιαστικά όμως προεκτείνεται σε ολόκληρο το ποίημα καθώς παρουσιάζει και τις συνέπειες της μῆνις, τον θάνατο. Συνδέει επομένως το πρώτο μέρος του ποιήματος με το τελευταίο, εκεί όπου κυριαρχεί ο θάνατος και η αντιμετώπιση των νεκρών σωμάτων των ηρώων.**

Ψυχή

Γιατί ο Αχιλλέας δεν πραγματοποιεί την απειλή του προς τον Έκτορα; Φαίνεται πως δύο στοιχεία παίζουν σημαντικό ρόλο: όταν ο Πάτροκλος εμφανίζεται στον ύπνο του Αχιλλέα τον βοηθά να συνειδητοποιήσει ότι μετά τον θάνατο υπάρχει ακόμα κάτι, υπάρχει η ψυχή (*ὦ πόποι, ἦ ῥά τι ἔστι καὶ εἶν Αἴδαο δόμοισι/ ψυχὴ καὶ εἶδωλον, ἀτὰρ φρένες οὐκ ἔνι πάμπαν.* Ψ 103-4). Το δεύτερο στοιχείο είναι ότι η ψυχή του Πάτροκλου δεν ζητά κακοποίηση του Έκτορα, αλλά επίσπευση της δικής του ταφής, ώστε να μπορέσει να συναντηθεί με τις άλλες ψυχές (*θάπτέ με ὅτι τάχιστα πύλας Αἴδαο περήσω./ τῆλέ με εἵργουσι ψυχαὶ εἶδωλα καμόντων,/ οὐδέ μέ πω μίγεσθαι ὑπὲρ ποταμοῖο ἐῷσιν,/ ἀλλ' αὐτως ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπυλῆς Ἄιδος δῶ.* Ψ 71-4). **Αν λοιπόν δεχθούμε ότι το προοίμιο είναι τα λόγια του ποιητή και ό,τι ακολουθεί είναι των Μουσών, οι Μούσες λένε μια ιστορία που κορυφώνεται με τη διαπίστωση ότι η ψυχή είναι κάτι, ακόμα και μετά τον θάνατο, και δεν ενδιαφέρεται για εκδίκηση.** Το προοίμιο θέτει emphaticά το θέμα της ψυχής καθώς είναι η μοναδική φορά στην *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια* που ο ποιητής συνοδεύει τη λέξη *ψυχή* με επίθετο (Α 3). Ο Όμηρος χρησιμοποιεί και προσαρμόζει κατάλληλα την τυπική φόρμουλα *πολλὰς δ' ἰφθίμους κεφαλὰς Ἄϊδι προΐαψεν* (βλ. *Ιλιάδα* Λ 55 και Ησίοδος fragm. 204. 118-9) αντικαθιστώντας το *κεφαλὰς* με το *ψυχὰς*.

Διὸς βουλή

Όλα όσα θα εξιστορήσει ο ποιητής αποτελούν πραγματοποίηση του θελήματος του Δία: *Διὸς δ' ἑτελείετο βουλή* (Α 5). Σε ποιο θέλημα του Δία αναφέρεται ο ποιητής; Τι υπονοεί αλλά δεν ξεκαθαρίζει σε αυτό το σημείο; Είναι γενικά παραδεκτό ότι ο Όμηρος είχε στη διάθεσή του ευρύτατο μυθολογικό υλικό, από το οποίο μπορούσε να αντλεί. Αυτό σημαίνει επιλεκτική αξιοποίηση του υλικού και προσαρμογή του στις ανάγκες του συγκεκριμένου έργου. Το ακροατήριο, όμως, του Ομήρου έχοντας εξίσου καλή γνώση αυτού του υλικού όπως και ο ποιητής, ήταν σε θέση (αντίθετα με εμάς) να κατανοεί, να ερμηνεύει και να επισημαίνει τις διαφοροποιήσεις που συνειδητά ο ποιητής εισήγαγε στο έργο του. Σε κάποιες περιπτώσεις που αφορούν πολύ γνωστά περιστατικά ή πρόσωπα της μυθολογίας ο ποιητής δε νιώθει την ανάγκη να εξηγεί και να δίνει λεπτομέρειες, οπότε γίνεται υπαινικτικός. Μια απλή αναφορά σε κάποιο περιστατικό είναι αρκετή να προκαλέσει στους ακροατές τους απαιτούμενους Όπως για παράδειγμα ο στ. 5 της ραψωδίας Α που αφορά τη *Διὸς βουλήν*.

Εικ. 6
Δίας. Getty Villa, Ρώμη
1^{ος} αι. μ.Χ.

Δύο είναι οι επικρατέστερες ερμηνείες. Σύμφωνα με την πρώτη, η θέληση του Δία συνδέεται με την υπόσχεση που έδωσε στη Θέτιδα (Α 524-30) να αφήσει τους Αχαιοούς να φθείρονται στη μάχη προκειμένου να καταδειχθεί με τον πλέον εμφανή τρόπο η απουσία (και αξία) του Αχιλλέα. Η ερμηνεία αυτή υποστηρίχθηκε αρχικά από τον αρχαίο σχολιαστή του Ομήρου Αρίσταρχο. Η δεύτερη ερμηνεία βασίζεται στα *Κύπρια Έπη*⁴. Εκεί γίνεται αναφορά στο σχέδιο του Δία, ο οποίος θέλοντας να ξαλαφρώσει τη γη από το μεγάλο βάρος που προκαλούσε το πλήθος των ανθρώπων, προκάλεσε με τον πόλεμο τον θάνατο πολλών ανθρώπων. Άλλες ερμηνείες προσδίδουν στη *Διός βουλήν* γενικότερη έννοια, ότι δηλαδή πρόκειται για το θέλημα του Δία γενικά (όλα όσα γίνονται είναι αποτέλεσμα της δικής του βούλησης), ή τη συνδέουν με τη μαντική δρυ του Δία στη Δωδώνη, στην οποία προσέφυγε ο Οδυσσέας για να ακούσει το θέλημά του (*τὸν δ' ἔς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο/ ἔκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλήν ἐπακούσαι*. ξ 327-8).

Ένα άλλο σημείο που έχει συζητηθεί και χρήζει ερμηνείας είναι το *ἔξ οὔ* (Α 6). Σε ποιο απ' τα δύο αναφέρεται, στο *ἔτελείετο* ή στο *ἄειδε*; Ο ποιητής ζητά από τη Μούσα να ψάλλει από το σημείο της διαμάχης ή το σχέδιο του Δία πραγματοποιείται από τη στιγμή της διαμάχης; Πιθανότερο θεωρείται το δεύτερο (Kirk 1985, 53 και Redfield 1979, 96). Το ακροατήριο πιο εύκολα θα συνέδεε το *ἔξ οὔ* με το *ἔτελείετο* παρά με το *ἄειδε*. **Ο ποιητής λοιπόν, με τη βοήθεια της Μούσας, θα τραγουδήσει τον θυμό του Αχιλλέα ξεκινώντας από τη στιγμή (ἔξ οὔ) της λογομαχίας του με τον Αγαμέμνονα.**

Αχιλλέας και Αγαμέμνονας

Με τον στ. 6 του προοιμίου επιστρέφουμε στον κόσμο των θνητών και σε συγκεκριμένη ανθρώπινη ενέργεια. Η μετοχή μάλιστα αορίστου *ἔρισαντε* δηλώνει μια πράξη που έχει προηγηθεί της ενέργειας του ρήματος *διαστήτην* (χώρισαν αφού προηγουμένως μάλωσαν). **Ο ποιητής περνά από το θέμα του ποιήματος (*μῆνιν*) στην αιτία που το προκάλεσε (*ἔρισαντε*) κρατώντας μάλιστα ίσες αποστάσεις από τους δύο πρωταγωνιστές.** Το ρήμα και η μετοχή βρίσκονται σε δυικό αριθμό και για να συμπληρωθεί η σύνταξη απαιτούνται τα δύο υποκείμενα. Αυτά δίνονται στον στ. 7: *Ἄτρείδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς*. Το *ἄναξ ἀνδρῶν* απαντά στον Όμηρο γύρω στις 50 φορές και σχεδόν πάντα προσδιορίζει τον Αγαμέμνονα. Η χρήση ωστόσο αυτού του τυπικού στοιχείου στο συγκεκριμένο σημείο αποκτά μεγάλη βαρύτητα: η διαμάχη Αγαμέμνονα και Αχιλλέα είναι άκρως επικίνδυνη ακριβώς γιατί ο Αγαμέμνονας είναι ο βασιλιάς των ανδρών (παρόλο που δεν είναι ο *ἄριστος Ἀχαιῶν*. Αυτό ακριβώς το παράδοξο, ότι δηλαδή κυβερνά ο μη άριστος, οδηγεί στην κρίση). Ο στίχος (και το προοίμιο) ολοκληρώνεται με το όνομα του Αχιλλέα, του προσώπου που ενεργεί με *μῆνιν*, συνδέοντας έτσι τον ήρωα ως δρων πρόσωπο με την ενέργεια, δηλαδή με την πρώτη λέξη του προοιμίου. Επιπλέον, και **η μορφή του Αχιλλέα ολοκληρώνεται τώρα με τη δεύτερη αναφορά του ονόματός του και το επίθετο *δῖος* που το συνοδεύει. Ο θνητός Αχιλλέας, ο γιος του Πηλέα έχει και μια δεύτερη διάσταση, είναι θεϊός (θεϊκός, ἔξοχος).** Το προοίμιο αποκτά ολότητα και ενότητα καθώς η τελευταία λέξη έρχεται να συμπληρώσει και να ολοκληρώσει την πρώτη.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, επισημαίνουμε ότι:

- Το προοίμιο δεν παρουσιάζει το περιεχόμενο ή την πλοκή της ιστορίας της *Ιλιάδας*, αλλά το θέμα της: θα εξετάσει τις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων, ζώων και θεών. Θα είναι μια ιστορία πόνου και θανάτου με προεκτάσεις στη μοίρα των νεκρών

⁴ Τα *Κύπρια Έπη* ανήκαν στον επικό κύκλο και διηγούνταν σε έντεκα βιβλία τα γεγονότα πριν από την *Ιλιάδα*. Σήμερα είναι γνωστά από περιλήψεις του περιεχομένου τους. Στον επικό κύκλο ανήκε επίσης και η χαμένη σήμερα *Αΐθιοπία*, που θεωρείται το κύριο πρότυπο της *Ιλιάδας*.

- Το προοίμιο έχει αρχή, μέση και τέλος. Στην αρχή και στο τέλος βρίσκεται ο Αχιλλέας, ενώ στη μέση οι Αχαιοί, τα σκυλιά, τα όρνια και ο Δίας
- Το προοίμιο ακολουθεί μια συγκεκριμένη πορεία ανάπτυξης και διεύρυνσης: από τον έναν ήρωα προχωρά στις συνέπειες του θυμού του στην κοινότητα των Αχαιών, από τον ένα στους πολλούς. Από τον θυμό περνά στον θάνατο, στα ζώα (σκυλιά και όρνια) και μετά στον Δία: από τα χαμηλότερα στα ψηλότερα
- Τα στοιχεία του προοιμίου δίνονται παρατακτικά. Ωστόσο μεταξύ τους υπάρχουν συνεκτικοί δεσμοί πολύ ισχυροί. Όλα τα επιμέρους στοιχεία συμπλέκονται άρρηκτα, προκύπτουν ως συνέπεια των προηγούμενων, είναι αλληλένδετα και σφιχτοδεμένα
- Ο Όμηρος αξιοποιεί την παράδοση δημιουργικά. Χρησιμοποιεί τυπικά στοιχεία με τρόπο μη τυπικό, ώστε να τους προσδώσει το νόημα και τις διαστάσεις που επιθυμεί

Το προοίμιο της *Ιλιάδας* και το προοίμιο της *Οδύσσειας*

Για τη σύγκριση των δύο προοιμίων θεωρείται βασική η μελέτη του αντίστοιχου κεφαλαίου για το προοίμιο της *Οδύσσειας* από το *Υποστηρικτικό Υλικό για τον/την Εκπαιδευτικό*⁵. Εδώ θα περιοριστούμε στη συγκριτική παρουσίαση κύριων σημείων των δύο προοιμίων.

Προοίμιο <i>Ιλιάδας</i>	Προοίμιο <i>Οδύσσειας</i>
Επίκληση στη θεά να ψάλλει	Επίκληση στη Μούσα να πει
Αναφέρεται το όνομα του Αχιλλέα δύο φορές, με την ανθρώπινη και θεϊκή του διάσταση	Δεν αναφέρεται το όνομα του Οδυσσέα, αλλά τα γνωρίσματά του
Κλείνει με επανάληψη του ονόματος του Αχιλλέα και σύνδεση με τη <i>μῆνιν</i>	Κλείνει με νέα επίκληση στη Μούσα
Σκληρός Δίας. Επιβάλλει τη βούλησή του χωρίς αίσθημα δικαιοσύνης	Ο Δίας απονέμει δικαιοσύνη
Προβάλλεται η μοναδικότητα του Αχιλλέα	Προβάλλεται η μοναδικότητα του Οδυσσέα
Δεν αποτελεί σύνοψη του έπους, αλλά καθορίζει το θέμα σε όλες του τις διαστάσεις	Δεν αποτελεί σύνοψη του έπους, αλλά καθορίζει τα θέματά του
Η αφήγηση αφορά ένα επεισόδιο του πολέμου που θα διανθιστεί με αναδρομές και προλήψεις	Αφήγηση <i>in medias res</i> με αναδρομές και προλήψεις

⁵ *Ομήρου Οδύσσεια Α' Γυμνασίου. Υποστηρικτικό Υλικό για τον/την Εκπαιδευτικό*. Λευκωσία: έκδ. ΥΑΠ, 13-16, προσβάσιμο και στο http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/themata/archaiia_ellinika

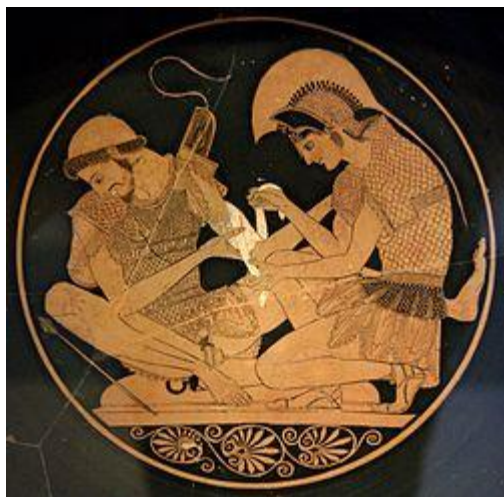
Ιλιάδα: Το έπος του θυμού

Το θέμα της *Ιλιάδας* δεν είναι ο Τρωικός πόλεμος, αλλά μια συγκεκριμένη πράξη: ο θυμός του Αχιλλέα. Η πράξη αυτή διανθίζεται με επιμέρους επεισόδια έτσι που τελικά ο ποιητής να παρουσιάζει ολόκληρο τον Τρωικό πόλεμο⁶. Ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική* του συγκρίνοντας την τεχνική του Ομήρου με αυτή των προκατόχων του παρατηρεί:

διὸ ὡσπερ εἴπομεν ἤδη καὶ ταύτη **θεσπέσιος ἂν φανείη Ὅμηρος παρὰ τοὺς ἄλλους, τῷ μηδὲ τὸν πόλεμον καίπερ ἔχοντα ἀρχὴν καὶ τέλος ἐπιχειρήσαι ποιεῖν ὅλον**: λίαν γὰρ ἂν μέγας καὶ οὐκ εὐσύνοπτος ἔμελλεν ἔσεσθαι ὁ μῦθος, ἢ τῷ μεγέθει μετριάζοντα καταπεπλεγμένον τῇ ποικιλίᾳ. **νῦν δ' ἐν μέρος ἀπολαβῶν ἐπεισοδίου κέχρηται αὐτῶν πολλοῖς**, οἷον νεῶν καταλόγῳ καὶ ἄλλοις ἐπεισοδίοις [δῖς] διαλαμβάνει τὴν ποιήσιν. οἱ δ' ἄλλοι περὶ ἓνα ποιοῦσι καὶ περὶ ἓνα χρόνον καὶ μίαν πρᾶξιν πολυμερῆ, οἷον ὁ τὰ Κύπρια ποιήσας καὶ τὴν μικρὰν Ἰλιάδα. (Αριστοτέλης, *Ποιητική* 23, 1459a 30)

Ο θυμός είναι ένα παραδοσιακό θέμα στην επική ποίηση. Το πρότυπο της *Ιλιάδας* ανιχνεύεται στο χαμένο για μας έπος της *Αιθιοπίδας*. Πρόκειται για το έπος που εξιστορούσε τον θάνατο του Αχιλλέα. Ο Μέμνονας, γιος της Ηώς και του θνητού Τιθωνού, αδελφού του Πριάμου, φτάνει στην Τροία για να βοηθήσει τον θείο του. Ο Αντίλοχος, ο καλύτερος φίλος του Αχιλλέα, προσπαθώντας να σώσει τον πατέρα του Νέστορα, σκοτώνεται από τον Μέμνονα. Ο Αχιλλέας πολεμά με τον Μέμνονα και σώζει το σώμα του Αντίλοχου. Οι δύο θεές-μητέρες, Ηώς και Θέτιδα, καταφεύγουν στον Δία και τον παρακαλούν για τη ζωή των παιδιών τους. Ο Δίας βάζει στη ζυγαριά τις μοίρες τους και αυτή κλίνει προς το μέρος του Μέμνονα. Η Ηώς ζητά και εξασφαλίζει από τον Δία την αθανασία του γιου της. Ακολουθεί η μονομαχία των δύο ηρώων με νικητή τον Αχιλλέα. Ο Αχιλλέας καταδιώκει τους Τρώες μέχρι την Τροία, όπου ο Πάρις με τη βοήθεια του Απόλλωνα τον τοξεύει και τον σκοτώνει. Ακολουθούν ολόκληρη μάχη για το σώμα του νεκρού και οι ταφές των δύο ηρώων, Αντίλοχου και Αχιλλέα. Η Θέτιδα αρπάζει από την πυρά το σώμα του Αχιλλέα και το μεταφέρει στο νησί Λευκή, όπου ο ήρωας κερδίζει την αθανασία.

Η σχέση των δύο επών είναι εμφανής (Μέμνων-Έκτορας, Αντίλοχος-Πάτροκλος, Ηώς-Θέτιδα) όπως και οι μεγάλες διαφορές τους, μία από τις οποίες αφορά το θέμα του θυμού. Στην *Αιθιοπίδα* ο Αντίλοχος χάθηκε στη μάχη προκειμένου να σώσει τον πατέρα του και αυτό προκαλεί τον θυμό και την εκδικητική οργή του Αχιλλέα. Στην *Ιλιάδα* ο θάνατος του Πάτροκλου συνδέεται με την απόφαση του Αχιλλέα να αποσυρθεί από την μάχη λόγω της προσβολής που δέχθηκε από τον Αγαμέμνονα. Η εκδικητική φονική οργή της *Αιθιοπίδας* σύμφωνα με τον Schadewaldt (1983, 225) γίνεται **θυμός της πληγωμένης τιμής, πράγμα που αποτελεί καινοτομία του Ομήρου**.

Εικ. 7

Ο Αχιλλέας περιποιείται τον πληγωμένο Πάτροκλο.
Αττική κύλικα, 500 π.Χ.

Ο θυμός για λόγους τιμής πρωτοπαρουσιάζεται και κυριαρχεί στην *Ιλιάδα*, το έπος του θυμού. Ενός θυμού που γίνεται πάθος, υπερβολή και καταλήγει να είναι επικίνδυνος αλλά και τραγικός. Ο θυμός του Αχιλλέα για λόγους τιμής προκαλεί τον θάνατο του φίλου, ενώνεται με την εκδίκηση για να καταλαγιάσει στο τέλος με τη συμφιλίωση. Είναι ο θυμός που ενώ αρχικά στρέφεται εναντίον του Αγαμέμνονα, στη συνέχεια αλλάζει κατεύθυνση και στρέφεται εναντίον των Τρώων και κυρίως του Έκτορα. **Πρόκειται για θυμό που κινείται και επιδρά σε τρία επίπεδα: στην ψυχή του Αχιλλέα, στον πόλεμο των ανθρώπων, στη δράση των θεών**. Η τριπλή αυτή διάσταση του θυμού παρουσιάζεται ήδη στο προοίμιο. Ο ποιητής ζητά από τη Μούσα να ψάλλει τον

⁶ Το γεγονός αυτό οδήγησε τους Αναλυτικούς να θεωρούν το θέμα του θυμού ως τον βασικό πυρήνα του έπους και να απορρίπτουν άλλα επεισόδια ως μεταγενέστερες παρεισφρήσεις. Η νεότερη έρευνα όμως αντικρίζει την *Ιλιάδα* ως δημιουργική σύνθεση επιμέρους επεισοδίων και γεγονότων από υλικό που προϋπήρχε σε ένα μεγαλειώδες όλο.

άγριο, ολέθριο θυμό που κυριαρχεί στην ψυχή του Αχιλλέα (*μῆνιν Ἀχιλλῆος οὐλομένην*), προκαλεί πολλά δεινά στους Αχαιούς στο πλαίσιο του τρωικού πολέμου (*μυρί' ἄλγεα Ἀχαιοῖς*) και υλοποιεί τη βούληση του Δία (*Διὸς δ' ἔτελείετο βουλή*).

Δεύτερη καθοριστικής σημασίας διαφορά είναι το τέλος του Αχιλλέα. Ενώ στην *Αιθιοπίδα* ο ήρωας γίνεται αθάνατος, στην *Ιλιάδα* υπάρχει διαρκής μνήμη του επικείμενου θανάτου του. Το θέμα της θνητότητας του Αχιλλέα είναι κεντρικό και τονίζεται με έμφαση από τον πρώτο στίχο του έπους. Ο ήρωας διανύει μια πορεία αυτογνωσίας που φτάνει στο τέρμα της, όταν πορεύεται πλέον συνειδητά προς τον θάνατο.

Ικεσία και σύγκρουση

Η κυρίως αφήγηση ξεκινά με μια ρητορική ερώτηση: ποιος θεός οδήγησε τους δύο ήρωες στη διαμάχη (Α 8); Ακολουθεί η απάντηση από τον ίδιο τον ποιητή. Μια τόσο μεγάλη σύγκρουση, ένας τόσο μεγάλος θυμός απαιτεί θεϊκή αιτία (επέμβαση του Απόλλωνα). Ο Αγαμέμνονας πρόσβαλε τον ιερέα του Απόλλωνα Χρύση, όταν τον έδιωξε απορρίπτοντας το αίτημα και τις προσφορές του για εξαγορά της κόρης του Χρυσήδας. Ο Χρύσης ζήτησε την επέμβαση του θεού, ο οποίος ανταποκρίθηκε άμεσα σκορπώντας τον θάνατο στους Αχαιούς.

Εικ. 8
Ο Χρύσης ικετεύει τον Αγαμέμνονα να του δώσει πίσω την κόρη του Χρυσήδα

Το πρώτο πρόσωπο που εμφανίζεται στην *Ιλιάδα* να ενεργεί και να μιλά είναι ο Χρύσης. Η πρώτη πράξη είναι πράξη ικεσίας. Ο ιερέας έρχεται ως ικέτης, προσφέρει δώρα και ζητά να πάρει πίσω την κόρη του Χρυσήδα (Α 12-21). Η διπλή του ιδιότητα, ιερέας και ικέτης, αυξάνει τον βαθμό σεβασμού που απαιτείται προς το πρόσωπό του. Ωστόσο το αίτημά του απορρίπτεται, ο ιερέας ατιμώνεται και αναχωρεί φοβισμένος (Α 33)⁷. Θρηνεί και καταφεύγει σε

⁷ Ο Χρύσης αμίλητος βαδίζει δίπλα στην πολύβουη θάλασσα (*παρά θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης*, Α 34). Το *πολύφλοισβος* είναι τυπικό επίθετο για τη θάλασσα και δεν χρησιμοποιείται κατ' ανάγκη για να δημιουργήσει αντίθεση με την ησυχία του Χρύση. Ωστόσο, η αναφορά στη θάλασσα συνδέεται με λύπη ή ένταση (βλ. Α 327 και Ψ 59 για Αχιλλέα, Ι 182 για Νέστορα και Οδυσσέα) και ίσως χρωματίζει την προσωρινή ησυχία του Χρύση ως κακό οινόν (Kirk 1985, 56).

Εικ. 9
Ο Χρύσης προσεύχεται στον Απόλλωνα να τιμωρήσει τους Έλληνες

δεύτερη ικεσία, αυτή τη φορά προς τον θεό που υπηρετεί, τον Απόλλωνα (A 34-42). Από τη θέση αδυναμίας στην οποία βρίσκεται επικαλείται ισχυρότερες δυνάμεις.

Ο πρώτος λόγος του Χρύση προς τον Αγαμέμνονα και τους Αχαιούς είναι λόγος απλός, λιτός, σύντομος. Διατυπώνει πολύ προσεκτικά το αίτημά του ενώ η αναφορά του Απόλλωνα στο τέλος κρύβει κίνδυνο. **Ο Χρύσης συνδέει το πρόσωπό του και την ικανοποίηση του αιτήματός του με τον Απόλλωνα: τυχόν απόρριψη του ιερέα θα σημαίνει απόρριψη του θεού, μήνυμα που ο Αγαμέμνονας –σε αντίθεση με τους υπόλοιπους Αχαιούς- δεν αντιλαμβάνεται.** Ο Αγαμέμνονας απαντά οργισμένα και βλάσφημα (A 28). Επιπλέον, οι αναφορές του στη θέση και τον ρόλο της Χρυσηίδας στο σπίτι του (A 29-31) συνιστούν απρέπεια. Ακολουθεί η προσευχή του Χρύση προς τον Απόλλωνα, η οποία παρουσιάζει τα τυπικά στοιχεία μιας ικεσίας προς θεό:

1. Επίκληση στον θεό με τοπικές αναφορές (A 37-39)
2. Θεϊκή υποχρέωση λόγω προσφορών που ο ικέτης είχε προσφέρει παλαιότερα – αμοιβαιότητα στις σχέσεις θεών και ανθρώπων (A 39-41)
3. Το συγκεκριμένο αίτημα (να πληρώσουν οι Δαναοί⁸, A 42)

Το αίτημα εισακούεται και υλοποιείται πάραυτα. Και ενώ μέχρι τώρα η αφήγηση προχωρούσε με την απλή έκθεση γεγονότων, τώρα φορτίζεται συναισθηματικά μέσα από το πρόσωπο του Απόλλωνα. Ο Απόλλωνας *χωόμενος* (A 44, 46), σκοτεινός σαν τη μαύρη νύχτα (A 47)⁹ πλήττει με τα βέλη του ζώα¹⁰ και ανθρώπους. Αυτό οδηγεί τον Αγαμέμνονα στην αναίρεση της αρχικής του απόφασης και στην απόδοση της κόρης στον πατέρα της, που με τη σειρά του ζητά από τον

⁸ Τα ονόματα Αχαιοί, Δαναοί, Αργείοι χρησιμοποιούνται ισοδύναμα στην *Ιλιάδα*.

⁹ Ακόμα και αν ο στίχος 47 είναι μεταγενέστερη παρεμβολή, είναι αποτελεσματικός. Το *νυκτί έοικώς* δεν υπάρχει αλλού στην *Ιλιάδα*.

¹⁰ Γιατί αναφέρονται πρώτα τα ζώα και μετά οι άνθρωποι; Ίσως γιατί είναι ευάλωτα και είναι σημαντική η απώλειά τους. Κάποιοι θεωρούν τη λεπτομέρεια ρεαλιστική (λοιμός που προσέβαλε πρώτα τα ζώα και από αυτά μεταδόθηκε στους ανθρώπους, όπως πολλές επιδημίες που γνωρίζουμε). Εμείς όμως πράγματι δικαιούμαστε να ερμηνεύσουμε τη λεπτομέρεια συμβολικά. Το γεγονός ότι πρώτα πεθαίνουν τα ζώα και μετά οι άνθρωποι ίσως δηλώνει ότι η αντίδραση στον λοιμό ήταν καθυστερημένη: οι άνθρωποι έβλεπαν τα συμπτώματα της υπερβασίας τους, αλλά αρνούσαν να κοιτάξουν τις αιτίες της, μέχρι που τα πράγματα έφτασαν σε οριακό σημείο. Είναι επίσης σημαντικό ότι η αντίδραση δεν είναι πρωτοβουλία του *άνακτος*, που παρακολουθεί την εξέλιξη του λοιμού παθητικά, αλλά του *άριστου*, ο οποίος και θα υποστεί τις συνέπειες από την πρωτοβουλία του!

Απόλλωνα να αποσύρει την οργή του (A 450-6)¹¹. Η προσευχή προς τον Απόλλωνα εισακούεται και πάλι. Επιγραμματικά τα γεγονότα που ολοκληρώνουν τη σκηνή της ικεσίας¹² είναι:

1. Έχει συμβεί κάποιο κακό
2. Γίνεται ικεσία για αποκατάσταση του κακού
3. Η ικεσία απορρίπτεται με οργή
4. Ο ικέτης προσεύχεται στον θεό του να βλάψει αυτόν που τον απέρριψε
5. Ο θεός στέλνει καταστροφή
6. Αυτός που απέρριψε την ικεσία, τώρα υποχρεώνεται να την εισακούσει
7. Ο ικέτης προσεύχεται για τη σωτηρία του πρώην εχθρού του

Στην Ιλιάδα υπάρχουν τέσσερις μεγάλες σκηνές ικεσίας:

- α) η ικεσία του Χρύση στον Αγαμέμνονα
- β) η ικεσία της Θέτιδας στον Δία
- γ) η ικεσία των Αχαιών στον Αχιλλέα
- δ) η ικεσία του Πρίαμου στον Αχιλλέα

Η πρώτη και η τρίτη ικεσία απορρίπτονται, ενώ η δεύτερη και η τέταρτη γίνονται δεκτές. Πρόκειται για τυπικές σκηνές, δείγμα της ομηρικής συμμετρίας. Δεν είναι επίσης τυχαίο ότι ολόκληρη η *Ιλιάδα* πλαισιώνεται από δύο μεγάλες ικεσίες Τρώων (του Χρύση και του Πρίαμου). Η μία ανοίγει έναν κύκλο σκληρότητας, η άλλη κλείνει τον κύκλο με τη συμφιλίωση.

Με την ολοκλήρωση της πρώτης ικεσίας, ένας κύκλος ατίμωσης – δακρύων – θυμού – εκδίκησης για την απώλεια μιας γυναίκας και αποκατάστασης έχει κλείσει. Ταυτόχρονα όμως έχει ανοίξει ένας νέος κύκλος εκδίκησης και αιτήματος αποκατάστασης με πρωταγωνιστή τον Αχιλλέα. Ο Χρύσης αποτελεί το πρότυπο του Αχιλλέα¹³ και το επεισόδιο του Χρύση μικρογραφία ολόκληρης της *Ιλιάδας*¹⁴ (όλος ο πόλεμος έγινε για μια γυναίκα). Η ικεσία του Χρύση προοικονομεί και παραπέμπει ευθέως στην ικεσία των Αχαιών προς τον Αχιλλέα στη ραψωδία Ι.

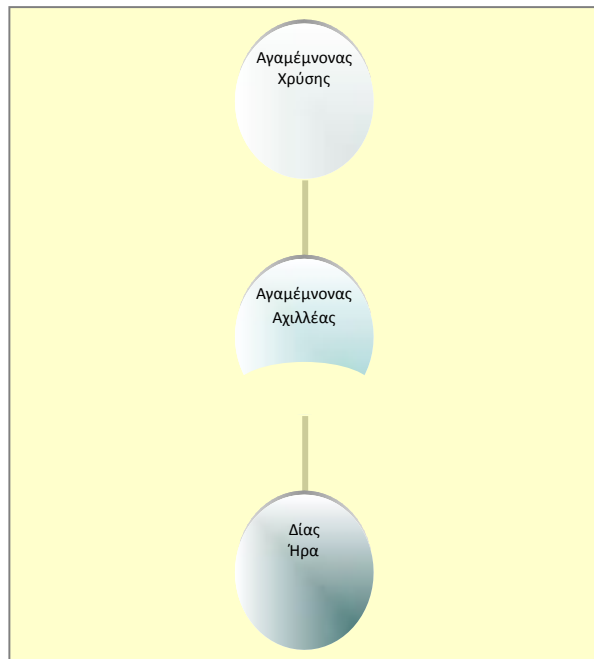
Ο Αχιλλέας έχοντας υποστεί την ατίμωση από τον Αγαμέμνονα αποσύρεται, θρηνεί και καλεί τη μητέρα του (A 349-57). Της ζητά να μεσολαβήσει στον Δία, ώστε να δώσει νίκες στους Τρώες, πράγμα που θα αναδείξει τη σημασία της απουσίας του από τον πόλεμο. **Το αίτημα του Αχιλλέα ανοίγει έναν νέο κύκλο σύγκρουσης, αυτή τη φορά μεταξύ δύο θεών, του Δία και της Ήρας.** Η σύγκρουση αυτή εκτονώνεται γρήγορα χάρη στην επέμβαση του Ήφαιστου. Ο Ήφαιστος θυμίζει τον Νέστορα (αν και στάθηκε αναποτελεσματικός) ενώ το φαγοπότι των θεών παραπέμπει σε αυτό που πρόσφερε ο Χρύσης προς τον Οδυσσέα και τους υπόλοιπους που συνόδευσαν τη Χρυσήίδα.

¹¹ Σε αυτή την ικεσία υπάρχει και το τυπικό στοιχείο της χειρονομίας (εδώ της ύψωσης των χεριών προς τον θεό, αλλού άγγιγμα στο γένι, στα γόνατα. Βλ. την ικεσία της Θέτιδας προς τον Δία, A 500-1).

¹² Thornton 1984, 113

¹³ Πρότυπο του Αχιλλέα στο πολεμικό επίπεδο θεωρείται ο ορμητικός τιμωρός Απόλλωνας.

¹⁴ Αποτελεί τακτική του Ομήρου, ένα μικρό επεισόδιο να προετοιμάζει για να ένα μεγαλύτερο. Το επεισόδιο της ικεσίας του Χρύση έχει διασυνδέσεις με όλη την υπόλοιπη *Ιλιάδα*. Το ακροατήριο/ ο αναγνώστης απολαμβάνει την αγωνία και την έκπληξη αν και ξέρει (όπως και στην τραγωδία) τι θα γίνει στο τέλος. Δεν ενδιαφέρει τι θα γίνει, αλλά πότε θα γίνει (Rutherford, 1996, 35). Η ραψωδία Α ολοκληρώνεται, τελικά, στην Ω!

Στη ραψωδία Α αναπτύσσονται τρεις κύκλοι συγκρούσεων. Η πρώτη και η τρίτη σύγκρουση εκτονώνονται και οι κύκλοι κλείνουν. Η δεύτερη όμως όχι. Ο κύκλος παραμένει ανοικτός, με την προσδοκία ότι θα κλείσει με τρόπο αίσιο.

Η πρώτη ραψωδία της *Ιλιάδας* παρουσιάζει τρεις διαμάχες: Αγαμέμνονα–Χρύση, Αγαμέμνονα-Αχιλλέα, Δία-Ήρας. Η πρώτη και η τρίτη έληξαν αίσια. Οι προσδοκίες που δημιουργεί ο ποιητής είναι ότι και η δεύτερη θα εκτονωθεί και θα λήξει. Βέβαια αυτό δε γίνεται άμεσα αφού απαιτεί ικανοποιητικό χρόνο και έκταση έτσι ώστε να αποτελέσει την *Ιλιάδα*. Όπως παρατηρεί ο Rabel (1988, 473), η *Ιλιάδα* συντίθεται από μικρότερα επεισόδια, μικρές αφηγηματικές μονάδες, που επηρεάζουν όλο το ποίημα. Η ικεσία του Χρύση αποτελεί μια τέτοια αφηγηματική μονάδα με μεγάλη θεματική σημασία. Το τυπικό σχήμα των συγκρούσεων είναι κοινό: οι ραψωδίες Β έως Θ παρουσιάζουν

την καταστροφή των Αχαιών λόγω της ικεσίας του Αχιλλέα, όπως οι σίχοι Α 46-56 παρουσιάζουν τον λοιμό που έστειλε ο Απόλλωνας λόγω της ικεσίας του Χρύση. Και ενώ ο Απόλλωνας σταματά την οργή του όταν το ζητά ο Χρύσης, ο Αχιλλέας δε σταματά τη

δική του όταν ο Αγαμέμνονας στέλνει πρεσβεία με τον Φοίνικα, τον Αίαντα και τον Οδυσσέα (ραψωδία Ι). **Ο Αχιλλέας παρεκκλίνει από το πρότυπό του γιατί θεωρεί ότι κανένας πλούτος δεν μπορεί να ξεπληρώσει όσα υπέφερε.** Απορρίπτει την προσφορά και διαπράττει σφάλμα¹⁵, αφού η απόφασή του να στείλει στη μάχη τον Πάτροκλο θα σημάνει το τέλος και των δύο.

Οι πρωταγωνιστές: Αχιλλέας και Αγαμέμνονας

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ο Όμηρος είναι ο μόνος από τους ποιητές που δε μετέχει στην αφήγησή του. Αφήνει τα πρόσωπα να παρουσιαστούν μέσα από τα λόγια και τα έργα τους εισάγοντάς τα χωρίς χρονοτριβή.

“Όμηρος δέ άλλα τε πολλά άξιος έπαινεϊσθαι και δη και ότι μόνος τών ποιητών ουκ άγνοει ο δεϊ ποιειν αυτόν. αυτόν γαρ δεϊ τον ποιητην ελάχιστα λέγειν: ου γαρ εστι κατά ταυτα μιμητής. οι μεν ουν άλλοι αυτοι μεν δι’ όλου αγωνίζονται, μιμοϋνται δε όλίγα και όλιγάκις: ο δε όλίγα φρομισασάμενος εϋθϋς εισάγει άνδρα η γυναικα η άλλο τι ηθος, και ουδέν’ άήθη άλλ’ έχοντα ηθος. (Αριστοτέλης, *Ποιητική* 1460a)

Αυτό ακριβώς παρατηρεί κανείς στην αρχή της *Ιλιάδας*. Αμέσως μετά το προοίμιο ο ποιητής επικεντρώνεται στη θέμα της διχογνωμίας των δύο πρωταγωνιστών. Ο Όμηρος δεν εκφράζει προσωπική άποψη για τους ήρωές του, αλλά αφήνει τον ακροατή να συμπεράνει. Πώς παρουσιάζονται οι δύο ήρωες; Για να φτάσει ο ποιητής στη στιγμή της διαφωνίας αναπτύσσει τον πρώτο κύκλο σύγκρουσης – εκδίκησης του Χρύση μέσα από τρεις σκηνές: την απόρριψη της ικεσίας του Χρύση από τον Αγαμέμνονα, την ικεσία του Χρύση προς τον Απόλλωνα και την άμεση ανταπόκριση του θεού. **Ο αγώνας λόγων που ανταλλάσσουν στο πλαίσιο της συνέλευσης σκιαγραφεί τον χαρακτήρα τους.**

¹⁵ Το θέμα του σφάλματος του Αχιλλέα συζητιέται ακολούθως.

Είναι ίσως υποβοηθητικό να παρακολουθήσουμε διαγραμματικά την εξέλιξη της συνέλευσης.

Α' συνέλευση των Αχαιών

A 54	Ο Αχιλλέας συγκαλεί την α' συνέλευση των Αχαιών	
A 59-67	1 ^{ος} λόγος του Αχιλλέα	Ψυχραιμία και ουδετερότητα. Ζητά να ρωτηθεί ο μάντης
A 74-83	1 ^{ος} λόγος του Κάλχα	Ζητά προστασία πριν μιλήσει
A 85-91	2 ^{ος} λόγος Αχιλλέα	Δεσμεύεται να προστατεύσει τον μάντη ακόμα και από τον Αγαμέμνονα
A 93-100	2 ^{ος} λόγος Κάλχα	Αποκαλύψεις: η ευθύνη του Αγαμέμνονα
A 105-120	1 ^{ος} λόγος Αγαμέμνονα	Οργή κατά του μάντη. Θα παραδώσει την Χρυσίδα, φτάνει να πάρει άλλο γέρας
A 121-129	3 ^{ος} λόγος Αχιλλέα	Η πρακτική δυσκολία στην απαίτηση του Αγαμέμνονα. Ψυχραιμία, λογική
A 131-147	2 ^{ος} λόγος Αγαμέμνονα	Θα πάρει οπωσδήποτε το γέρας κάποιου αρχηγού. Οδηγίες για την επιστροφή της Χρυσίδας
A 149-171	4 ^{ος} λόγος Αχιλλέα	Οργή, παράπονα για τη συμπεριφορά του Αγαμέμνονα. Απειλή επιστροφής στη Φθία
A 173-187	3 ^{ος} λόγος Αγαμέμνονα	Η έχθρα του για τον Αχιλλέα. Αμετάκλητη απόφαση να πάρει τη Βρισηίδα
A 188-223	Ο Αχιλλέας τραβά το ξίφος – επέμβαση της Αθηνάς	
A 225-244	5 ^{ος} λόγος Αχιλλέα	Κατηγορίες εναντίον του Αγαμέμνονα. Απόφαση να αποσυρθεί από τον πόλεμο. <i>Μήνις</i>

Πέντε φορές παίρνει τον λόγο ο Αχιλλέας, τρεις ο Αγαμέμνονας και δύο ο μάντης Κάλχας. Στους τρεις από τους πέντε λόγους του ο Αχιλλέας μιλά ήπια, μετρημένα, λογικά (ακόμα και όταν έχει μιλήσει ο Αγαμέμνονας οργισμένα κατά του μάντη), ενώ στους δύο τελευταίους μιλά οργισμένα (έχει προηγηθεί ο δεύτερος απειλητικός λόγος του Αγαμέμνονα). Μεταξύ των δύο οργισμένων λόγων τραβά το ξίφος του κατά του Αγαμέμνονα. Ο Αγαμέμνονας και τις τρεις φορές που μιλά είναι οργισμένος, βίαιος και απειλητικός. Την πρώτη φορά στρέφεται κατά του μάντη, τη δεύτερη κατά των μεγάλων αρχηγών του στρατού (Αχιλλέα, Αίαντα, Οδυσσέα) και την τρίτη αποκλειστικά κατά του Αχιλλέα.

Από την πρώτη εμφάνιση των δύο ηρώων, αυτός που κερδίζει τη συμπάθειά μας είναι ο Αχιλλέας¹⁶. Εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής παρουσιάζει τους δύο ήρωες, ο Bassett (1934, 68) καταλήγει να πει ότι ο Όμηρος είναι *φιλαχιλλεύς*.

¹⁶ Η άποψη ότι ο Αχιλλέας διαπράττει σφάλμα σε αυτή την πρώτη συνέλευση αναλύεται στη συνέχεια.

Εικ. 10
Ο Αχιλλέας
Ερυθρόμορφος αμφορέας,
450 περίπου π.Χ. Ρώμη,
Μουσείο Βατικανού
(αντίγραφο)

Ο Αχιλλέας, αφού παρουσιάστηκε στο προοίμιο ως μορφή που μετέχει στα θεϊκά και στα ανθρώπινα, εισάγεται στο ποίημα (Α 54) με τρόπο ιδιαίτερα λιτό (απλή αναφορά του ονόματός του¹⁷) και συνάμα επιβλητικό: στην κρίσιμη κατάσταση που αντιμετωπίζει το στράτευμα αναλαμβάνει πρωτοβουλία και συγκαλεί συνέλευση. Τον Αχιλλέα δεν θα τον ξανασυναντήσουμε παρά στη ραψωδία Ι. Συνεπώς το ποίημα πρέπει να δημιουργήσει μια βαθιά και έντονη εντύπωση για το πρόσωπό του. Το κίνητρό του (με τη συνδρομή της Ήρας) είναι το κοινό καλό (κάτι που δεν σκέφτηκε προηγουμένως ο Αγαμέμνωνας). Ταυτόχρονα, η πρωτοβουλία του προοιωνίζει τη σύγκρουση που θα ακολουθήσει. Είναι ο πιο γενναίος αρχηγός και αναλαμβάνει αυτό που δεν ανέλαβε ο

αρχιστράτηγος. Ο Αχιλλέας είναι μια εξέχουσα μορφή στην Ιλιάδα. **Τρία είναι τα χαρακτηριστικά που αποκαλύπτονται σταδιακά στο έπος και καθιστούν τον Αχιλλέα μοναδικό: είναι ο πιο γενναίος απ' τους Αχαιούς (Α 244, 412, Π 274) ξεπερνώντας ακόμα και τον ανώτερό του**

Αγαμέμνονα, είναι γιος μιας θεάς η οποία έχει ιδιαίτερη σχέση με τον Δία και, τέλος, είναι ο μόνος που γνωρίζει το μέλλον του (πρόκειται να πεθάνει νέος). Ο Αχιλλέας συγκεντρώνει στο πρόσωπό του τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που έχουν όλοι οι άλλοι ήρωες της *Ιλιάδας*. Υπερέχει έναντι όλων στην ομορφιά, την ταχύτητα, τη δύναμη, την πολεμική ικανότητα. Η υπεροχή αυτή είναι τόση που τελικά απειλεί τα ίδια τα όρια της ανθρώπινης φύσης και κατ' επέκταση του ηρωικού ιδεώδους. Η σχέση του με τους θεούς είναι μοναδική, όχι μόνο λόγω της μητέρας του. Συνδέεται στενά με τον Δία και την Αθηνά, τους θεούς που κατεξοχήν σχετίζονται με τις νίκες¹⁸, τα άλογα και τα όπλα του είναι θεϊκά, ο θυμός του είναι επίσης θεϊκός (*μῆνις*) και είναι ο μοναδικός γιος θεού/θεάς στην *Ιλιάδα* που διαλέγεται με τον γονέα του. Και ενώ έχει όλα αυτά τα μοναδικά στοιχεία, είναι θνητός και μάλιστα ολιγόζωος. **Τελικά, η μοναδική και ημι-θεϊκή πλευρά του Αχιλλέα κάνει πιο έντονη και οδυνηρή τη θνητότητά του** (Schein 1984, 93).

Στον πρώτο του λόγο (Α 59-67) ο Αχιλλέας μιλά απρόσωπα και διακατέχεται από σύνεση και ξεκάθαρη λογική. Δείχνει σεβασμό στον Αγαμέμνονα (τον προσφωνεί με το πατρωνυμικό του), αναφέρει θρησκευτικά λάθη που θα μπορούσαν να προκαλέσουν την οργή των θεών (ανεκπλήρωτο τάξιμο ή θυσίες που δεν έγιναν σωστά) και δε θίγει την απρεπή συμπεριφορά του Αγαμέμνονα απέναντι στον Χρύση. Η πρώτη φορά που συναντούμε το προσωπικό στοιχείο

¹⁷ Ευθύς αμέσως ο ήρωας παίρνει τον λόγο ενώ ο ποιητής συνοδεύει το όνομά του με το *τυπικό πόδας ώκύς* (Α 58). Αυτή η φαινομενικά άσχετη με την κατάσταση τυπική έκφραση θα χρησιμοποιηθεί για να αποδώσει, τελικά, τη μοιραία ταχύτητα του Αχιλλέα όχι μόνο στη μάχη και το τρέξιμο αλλά και προς τον ίδιο τον θάνατο.

¹⁸ Η βοήθεια που παρέχουν στον Αχιλλέα οι θεοί (ακόμα και στη μάχη) δε μειώνει την αξία του ήρωα, αλλά αντίθετα τον μεγαλύνει.

Εικ. 11
Η Βρισηίδα, το γέρας του
Αχιλλέα. Ερυθρόμορφος
αμφορέας, περίπου 510π.Χ.
Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο
(αντίγραφο)

είναι στον στ. 88-89, όπου αναλαμβάνει την ευθύνη προστασίας του μάντη Κάλχα. Μετά την απάντηση του Αγαμέμνονα στον μάντη (A 105-120) ο Αχιλλέας δεν είχε καμιά υποχρέωση να αναμειχθεί, από τη στιγμή μάλιστα που ο Αγαμέμνονας ούτε απευθύνθηκε σ' αυτόν, ούτε σχολίασε τίποτε από όσα είπε. Γιατί λοιπόν επεμβαίνει ο Αχιλλέας; Όπως επισημαίνει ο Owen (1989, 7) **ο Αχιλλέας εμπλέκεται γιατί θεωρεί τον εαυτό του τον πιο σπουδαίο άνδρα του στρατού και, συνεπώς, αναλαμβάνει την ευθύνη αυτού που ξεκίνησε**. Θα ήταν ενδεχομένως πιο διπλωματικός χειρισμός να διασώσει το πρόσωπο του αρχηγού της εκστρατείας (πράγμα που πιθανόν θα έκανε ένας Οδυσσέας). Παρόλα αυτά, ο τρίτος λόγος του Αχιλλέα παρουσιάζει τις αντικειμενικές δυσκολίες αυτού που πρότεινε ο Αγαμέμνονας. Ήπια και χωρίς να προκαλεί ο Αχιλλέας τοποθετεί τα πράγματα στις πραγματικές (και πρακτικές) τους διαστάσεις: τα λάφυρα έχουν μοιραστεί και δεν μπορούν να ανακληθούν. Άλλα διαθέσιμα δεν υπάρχουν. Ο Αγαμέμνονας θα πάρει τριπλή και τετραπλή αμοιβή όταν πέσει η Τροία¹⁹.

Εικ. 12
Giovanni Battista Tiepolo
(1696-1770)
Ο Ευρυβάτης και ο Ταλθύβιος
οδηγούν τη Βρισηίδα στον
Αγαμέμνονα

Η κρίση οξύνεται τη στιγμή που ο Αγαμέμνονας αποφασίζει να πάρει το γέρας κάποιου από τους αρχηγούς, του Αχιλλέα, του Αίαντα ή του Οδυσσέα (A 137-8). Ο Αχιλλέας απαντά οργισμένα και εξαπολύει κατηγορίες εναντίον του Αγαμέμνονα. Ο λόγος του δεν είναι πλέον ουδέτερος. Είναι ιδιαίτερα έντονος κυρίως λόγω της μοναδικής οπτικής του για το τι σημαίνει πόλεμος και τι οδηγεί τους άνδρες σε αυτόν. Διεκδικεί τη Βρισηίδα για δύο λόγους: μόχθησε να την κερδίσει και την κέρδισε με τον πλέον επίσημο τρόπο, του την έδωσαν οι Αχαιοί (A 162). Η απόφασή του θα μπορούσε να θεωρηθεί ακραία: δηλώνει ότι θα επιστρέψει στην πατρίδα του (A 169). Η σύγκρουση αποκαλύπτει την αμοιβαία αντιπάθεια μεταξύ Αχιλλέα και Αγαμέμνονα που υπάρχει από παλιά (βλ. επίσης A 165-9, 176-8). Απλά τώρα δόθηκε η αφορμή για να εκδηλωθεί.

¹⁹ Το *φιλοκτηανώτατε πάντων* (A 122) που χρησιμοποιεί ο Αχιλλέας, στην κτητική ηρωική κοινωνία της εποχής δεν είχε τη βαρύτητα βρισιάς, όπως ίσως έχει για εμάς σήμερα. Η σημασία των υλικών αγαθών (συμπεριλαμβανομένης της γυναίκας) ήταν μεγάλη για λόγους τιμής. Και η αντίδραση του Αγαμέμνονα συνδέεται με το αίσθημα της τιμής.

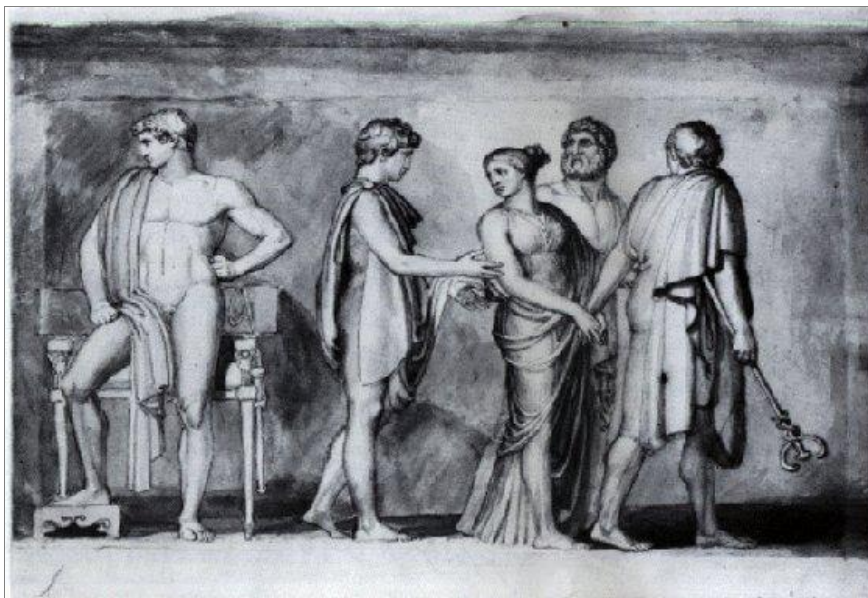

Εικ. 13
Giovanni Battista Tiepolo
(1696-1770)
Η οργή του Αχιλλέα και η
επέμβαση της Αθηνάς

Η οριστική απόφαση του Αγαμέμνονα να πάρει το γέρας του Αχιλλέα πυροδοτεί τη βίαιη αντίδραση του ήδη οργισμένου και ασυγκράτητου βασιλιά των Μυρμιδόνων. Η εσωτερική πάλη περιγράφεται χαρακτηριστικά από τον Όμηρο (Α 187-92). Ύστερα από την εξάντληση των λόγων ακολουθούν τα έργα, ο Αχιλλέας τραβά το σπαθί του (Α 194). Σε αυτή την τόσο κρίσιμη στιγμή απαιτείται θεϊκή επέμβαση. Με αυτή του την ενέργεια ο Αχιλλέας μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνος για απειθαρχία; Μπορεί να κατηγορηθεί για απειλή κατά της ζωής του αρχιστράτηγου Αγαμέμνονα; Το ίδιο το κείμενο δεν τον κατηγορεί. Ούτε ο Αγαμέμνονας, ούτε ο Νέστορας που παίρνει στη συνέχεια τον λόγο κατηγορούν τον Αχιλλέα για απειθαρχία. Δεν τον τιμωρούν ούτε επίσης αμφισβητούν το δικαίωμά του να αποσυρθεί από τη μάχη.

Πώς δικαιολογείται η υπερβολική αντίδραση του Αχιλλέα; Πώς φτάνει από τον ψύχραιμο εναρκτήριο λόγο του στην ανταλλαγή ύβρεων, στην απειλή της ζωής του Αγαμέμνονα και τέλος στην απόσυρσή του από τη μάχη; Έχει πληγωθεί η τιμή του. **Στην ηρωική κοινωνία η τιμή ταυτίζεται με την κοινωνική θέση και καταξίωση του ατόμου. Επιβεβαιώνεται και κατοχυρώνεται μέσω δύο εξωτερικών χαρακτηριστικών: το πρώτο είναι η ανδρεία στο πεδίο της μάχης και το δεύτερο τα υλικά αγαθά που έχει στην κατοχή του (σπίτια, χρυσά, αργυρά και χάλκινα αντικείμενα, δούλους, κτήματα)**²⁰. Συνεπώς, για τον Αχιλλέα η απώλεια της Βρισηίδας δεν είναι απλά η απώλεια μιας γυναίκας. Το γέρας του στρατιώτη συνδέεται με την τιμήν του στρατιώτη και η στέρησή του σημαίνει στέρηση της τιμής. Και πάλι, όσο μεγαλύτερο είναι το γέρας, τόσο μεγαλύτερη είναι η τιμή. Ο ηρωικός κώδικας αποτελεί ένα σύνολο αξιών ανυπέρβλητο γι' αυτούς που θέλουν να είναι ήρωες. Αποτελεί ταυτόχρονα τη μοίρα και την επιλογή τους. Ο θάνατος του Αχιλλέα είναι βέβαια αναπόφευκτος, προδιαγεγραμμένος από τη μοίρα του αλλά και καθορισμένος από τις προσωπικές του επιλογές που υπαγορεύονται από την προσήλωσή του στην τιμήν. Όλη του η ζωή αποκτά νόημα λόγω της τιμής που απολαμβάνει. Στέρηση της τιμής σημαίνει ζωή χωρίς νόημα.

²⁰ Τιμή και υλικά αγαθά είναι αδιαχώριστα τόσο για θνητούς (Αγαμέμνονας-Χρυσιίδα, Αχιλλέας-Βρισηίδα) όσο και για θεούς (Απόλλωνας-Θυσιά). Η ιδέα ότι κάποιος μπορεί να ζει ήσυχα και φτωχικά και να έχει εσωτερική αξία δεν υπάρχει μεταξύ των ιλιαδικών ηρώων. Αυτά τα δεδομένα, βέβαια, καθιστούν την ηρωική κοινωνία ανταγωνιστική και κτητική.

Εικ. 14
Η απομάκρυνση της Βρισηίδας από
τον Αχιλλέα
Σχέδιο του John Flaxman για
μετάφραση της Ιλιάδας (1805)

Η πληγωμένη τιμή του Αχιλλέα αποκτά ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα σε συνδυασμό με τη βραχύβια ζωή του. Ο Αχιλλέας ξέρει ότι θα πεθάνει νέος και γι' αυτό απαιτεί ικανοποίηση της τιμής, στην οποία αφιέρωσε τη ζωή του (Owen, 1989, 11). Αυτός είναι και ο ρόλος της Θέτιδας, να επαναφέρει δηλαδή στο προσκήνιο το θέμα του θανάτου του Αχιλλέα, το οποίο στη ραψωδία Α επαναλαμβάνεται τρεις φορές (Α 352-6, 414-8, 505). Ο Αχιλλέας συνδέεται στενά και αμετάκλητα με τη στερημένη τιμή και τον επικείμενο θάνατο. Πολύ αργότερα ο Αχιλλέας θα συνειδητοποιήσει ότι το πραγματικό νόημα της τιμής βρίσκεται μέσα στον καθένα και στον τρόπο που επιλέγει να ζήσει την ζωή του' όχι στα υλικά αγαθά. Θα αντιληφθεί πόσο σημαντικότερο είναι το αγαθό της φιλίας²¹ και, όταν θα δεχθεί τον Πρίαμο, θα αντιληφθεί την κοινή μοίρα όλων των ανθρώπων. Ο ίδιος θα αποκτήσει, τελικά, τιμή πεθαίνοντας για τη φιλία. (Myrsiades, 2010, 10).

Διατυπώνεται επίσης η άποψη ότι ο Αχιλλέας διαπράττει σφάλμα, αρχικά γιατί δεν συμπεριφέρεται σωστά στον Αγαμέμνονα (που όμως, όπως αποδεικνύεται από τη σύγκρουση Αγαμέμνονα-Θερσίτη στο Β, δεν ήταν), αργότερα γιατί απορρίπτει την πρεσβεία των Αχαιών (ραψωδία Ι) και κακομεταχειρίζεται το σώμα του νεκρού Έκτορα.²² Η αξιολόγηση της συμπεριφοράς του Αχιλλέα στην πρώτη συνέλευση των Αχαιών ως εσφαλμένης ουσιαστικά αποτελεί προβολή αντιλήψεων της δικής μας εποχής σε μια παλαιότερη. Αν ο Τρωικός πόλεμος έγινε για την αποκατάσταση της τιμής των Ελλήνων λόγω της αρπαγής μιας γυναίκας, και ο Αχιλλέας έχει το δικαίωμα να νιώθει θυμό, όταν του αρπάζουν τη γυναίκα που του έδωσαν ως τιμητικό δώρο. Εξάλλου και ο Αγαμέμνονας ενεργεί με θυμό για τον ίδιο ακριβώς λόγο. Ακόμα και ο Φοίνικας στην πρεσβεία προς τον Αχιλλέα ομολογεί ότι κανένας Έλληνας δεν κατηγορήσε τον Αχιλλέα, ο θυμός του δε θεωρήθηκε σφάλμα (Ι 523-5). Αν υπάρχει κάποιο σφάλμα του Αχιλλέα, αυτό μπορεί να εντοπιστεί σε κατοπινό στάδιο, στην απόρριψη της πρεσβείας του Φοίνικα και του Αίαντα. Εκεί, παρόλο που ο ήρωας συγκινείται από την αγάπη και τη φιλία που τον συνδέει μαζί τους, δεν αποκηρύσσει τον θυμό του.

Αχιλλέας και Τρώες: τόσο μακριά και τόσο κοντά...

Ο θάνατος του Πάτροκλου αποτελεί ορόσημο για τον Αχιλλέα. Η οργή του ευθύς στρέφεται εναντίον του Έκτορα και των Τρώων. Αυτός που γίνεται ορκισμένος εχθρός τους έχει όμως συνδεθεί προηγουμένως μαζί τους με πολύ έντεχνο τρόπο. Ο Όμηρος χρησιμοποιεί στην

²¹ Βλ. σχετικά σχόλια στη ραψωδία Σ.

²² Για την απάντηση σε αυτές τις κατηγορίες βλ. Basset, S.E., 1934

Ιλιάδα εικόνες από τον φυτικό κόσμο μόνο για τους Τρώες. Η μοναδική περίπτωση Αχαιού που παρουσιάζεται με αντίστοιχη εικονοποιία είναι (για μια ακόμα φορά) ο Αχιλλέας!

Όταν ο Αχιλλέας αποφασίζει να αποσυρθεί από τον πόλεμο (όσο κι αν αυτό φαίνεται λιγότερο ηρωικό από την απειλή κατά της ζωής του Αγαμέμνονα) δεσμεύεται με ιερό όρκο που παίρνει στο σκήπτρο που κρατά²³. Το σκήπτρο περιγράφεται ως κλαδί που δε θα ξαναπρασινίσει και ως σύμβολο εξουσίας. Όταν το ίδιο σκήπτρο το χρησιμοποιεί ο Οδυσσεύς για να συγκρατήσει τους τρομαγμένους Αχαιούς (Β 186, 199) περιγράφεται μόνο ως σύμβολο της εξουσίας που έδωσε ο Δίας στον Αγαμέμνονα. Η Θέτιδα θλιμμένη για τον γιο της που θρηνεί τον Πάτροκλο, λέει γι' αυτόν: *σαν τρυφερό κλωνάρι πήρε να ψηλώνει, εγώ που τον ανάστησα/ σαν δέντρο θαλερό στην άκρη του περιβολιού* (Σ 54-5). Τη φράση *σαν τρυφερό κλωνάρι* ο Όμηρος την χρησιμοποιεί αποκλειστικά όταν πρόκειται να μιλήσει για τον θάνατο νεαρών Τρώων.

Οι Αχαιοί πολεμούν μακριά από την πατρίδα και τις οικογένειές τους. Τους γνωρίζουμε ως πολεμιστές, ως όργανα εκδίκησης και καταστροφής. Απ' την άλλη πλευρά οι Τρώες αγωνίζονται για να υπερασπιστούν την πατρίδα τους. Βρίσκονται κοντά στις οικογένειές τους, επισκέπτονται τα σπίτια τους και οι δικό τους παρακολουθούν τον πόλεμο απ' τα τείχη. **Τους Τρώες τους γνωρίζουμε και μέσα από τις οικογενειακές τους σχέσεις (σύζυγοι, γονείς-παιδιά, συγγενείς). Η σχέση αγάπης, οικειότητας, φιλίας με άλλους (φίλους), η φιλότις²⁴, εκφράζει συναισθήματα που, από την πλευρά των Αχαιών, έχει μόνο ο Αχιλλέας.** Συνδέεται με στενή φιλία με τον Πάτροκλο, συνομιλεί με ευαισθησία με τη μητέρα του, αναφέρεται συχνά και στον πατέρα του Πηλέα, έχει ιδιαίτερη σχέση με τον Φοίνικα, τον Αίαντα και, τέλος, τον Πρίαμο. Η *μήνις* του Αχιλλέα επισκιάζει τη *φιλότις*. Η *φιλότις* που τον κινεί να συγκαλέσει την πρώτη συνέλευση (ραψωδία Α) παραλύει μέχρι τη συνάντηση με τον Πρίαμο (ραψωδία Ω). Εκεί θα επικρατήσει και πάλι η *φιλότις*. **Ο Αχιλλέας συνδέεται όσο κανείς άλλος με τους εχθρούς του²⁵.**

Ο αντι-κοινωνικός Αχιλλέας

Η πρώτη ενέργεια του Αχιλλέα (η σύγκληση συνέλευσης) στην *Ιλιάδα* είναι μια πράξη *φιλότιτος*, πραγματικού ενδιαφέροντος για τους συστρατιώτες του, την κοινότητά του. Στην πορεία ωστόσο, η κατάσταση τροποποιείται άρδην. Ο Αχιλλέας που ενεργεί για το κοινό καλό, για τη σωτηρία των Αχαιών από τον λοιμό, αμέσως μετά στρέφεται εναντίον τους. Ζητά από τον Δία να τους πλήξει. **Ουσιαστικά ο Αχιλλέας στρέφεται κατά της κοινότητάς του, γίνεται αντι-κοινωνικός.**

Αυτής της συμπεριφοράς έχει προηγηθεί μια άλλη αντι-κοινωνική συμπεριφορά, του Αγαμέμνονα. Τη στιγμή που ο Αγαμέμνονας εξήγγειλε την απόφαση να αφαιρέσει από τον Αχιλλέα τη Βρισηίδα στερώντας του έτσι την τιμή, **ο Αγαμέμνονας έσπασε έναν ισχυρό κοινωνικό κώδικα** (Shein, 1984, 100). Επιπρόσθετη βαρύτητα σε αυτό δίνει το γεγονός ότι ο Αχιλλέας, όπως ξεκαθαρίζει ο ίδιος στο Α 152-60, δεν είχε τίποτε εναντίον των Τρώων και, συνεπώς, δεν είχε προσωπικό λόγο να τους πολεμά. Το έκανε όμως για την τιμή των Ατρείδων, που τώρα στερούν τη δική του!

Είναι, όμως, δικαιολογημένος ο Αχιλλέας να στραφεί εναντίον της κοινότητάς του, να ζητά τον όλεθρο των Αχαιών; Ο Shein (ό.π.) υποστηρίζει πως ναι, γιατί:

²³ Το σκήπτρο αποτελεί σύμβολο βασιλικής, θρησκευτικής (σκήπτρο κρατά και ο Χρύσης, Α 15) και δικαστικής εξουσίας. Το κρατούν ακόμα οι δημόσιοι ομιλητές, όπως εδώ ο Αχιλλέας. Ο όρκος του είναι εντυπωσιακός -γιατί συνδέεται με το σκήπτρο και την έννοια του αδυνάτου- και άρα αποτελεσματικός.

²⁴ Βλ. ραψωδία Σ *Μήνις και φιλότις*.

²⁵ Βλ. Schein 1984, 96-99

- Ο Αχιλλέας είναι βραχύβιος και αυτό επαναλαμβάνεται emphaticά στο έπος (A 352, 505 κ.α.)
- Ο Αχιλλέας επιλέγει συνειδητά να ζήσει μια σύντομη αλλά τιμημένη ζωή, αντί μιας μακρόχρονης αλλά χωρίς τιμή (I 410-416)
- Ο Αχιλλέας είναι ο μοναδικός ήρωας που βιώνει έντονα την αίσθηση του θανάτου και της τιμής. Αυτό τον καθιστά ιδιαίτερα ευαίσθητο σε θέματα τιμής και τον οδηγεί στη μηδενική ανοχή της προσβολής της τιμής του από τον Αγαμέμνονα

Η διαμάχη Αγαμέμνονα-Αχιλλέα λαμβάνει χώρα ενώπιον όλων των Αχαιών, οι οποίοι αρχικά είχαν αντίθετη γνώμη με τον βασιλιά τους (A 22). Κανένας ωστόσο δεν παίρνει τον λόγο για να εκφράσει την άποψή του ή να στηρίξει τον Αχιλλέα. Αυτή την αδυναμία τους καταλογίζει ο Αχιλλέας στους στίχους A 230-1, όταν τους χαρακτηρίζει *ούτιδανούς* που δεν τολμούν να αντιμιλήσουν στον βασιλιά αντρίκεια. Τους επιρρίπτει μέρος της ευθύνης, όταν δηλώνει ότι του πήραν το *γέρας* που του είχαν δώσει (έπει μ' άφέλεσθέ γε δόντες, A 299), όταν ζητά από τη Θέτιδα να μεσολαβήσει στον Δία ώστε οι Αχαιοί να στριμωχθούν στα πλοία τους και (ειρωνικά) να χαίρονται τον βασιλιά τους (ίνα πάντες έπαύρωνται βασιλῆος, A 410). Η Θέτιδα αντιλαμβάνεται αυτή τη διάσταση του θυμού του Αχιλλέα προς όλους τους Αχαιούς και τον συμβουλεύει να παραμείνει στα πλοία κρατώντας τον θυμό του για τους Αχαιούς (μῆνι' Αχαιοῖσιν, A 422). **Σε αυτή τη διαμάχη ο Αχιλλέας έμεινε μόνος, δεν τον υπερασπίστηκε κανείς. Και σε ό,τι ακολουθεί τον βρίσκουμε μόνο αφού, με την απόφασή του να αποσυρθεί από τη μάχη, ο Αχιλλέας αποκόπτεται από την κοινωνία. Ο ήρωας θα ανακτήσει την κοινωνικότητά του στο τέλος, όταν θα δεχθεί τον Πρίαμο.**

Αγαμέμνονας

Εικ. 15
Η νεκρική μάσκα γνωστή ως
"Μάσκα του Αγαμέμνονα"
16ος αιώνας π.Χ.
Αρχαιολογικό Μουσείο Αθήνας

Έχει προαναφερθεί ότι ο Αγαμέμνονας σε κανέναν από τους τρεις λόγους του δε μιλά ήπια, αλλά αντίθετα εκφράζει επιθετικότητα απέναντι στον μάντη, τους άλλους αρχηγούς και τον Αχιλλέα ιδιαίτερα. Η σκιαγράφηση του Αγαμέμνονα εδώ είναι αρνητική²⁶. Πρόκειται για έναν βασιλιά που δε λαμβάνει υπόψη την κρίση και θέληση του συνόλου (22-24), που συμπεριφέρεται χωρίς *αίδω* και αξιοπρέπεια απέναντι στον πατέρα-ικέτη-ιερέα του Απόλλωνα: αποδεικνύεται πολύ σκληρός απέναντι στον πατέρα που έχασε την κόρη του (26-32), δεν αναγνωρίζει τον κίνδυνο που ελλοχεύει καθώς προσβολή του ιερέα σημαίνει προσβολή του θεού (A 21), τολμά να προσβάλει ευθέως τον ίδιο τον θεό (28) ακόμα και με κίνδυνο αρνητικών επιπτώσεων στο στράτευμα και την αποστολή.

Κανένας άλλος μεγάλος ήρωας στον Όμηρο δεν περιφρονεί τη νόμιμη σύζυγό του για χάρη της ερωμένης του, όπως εδώ ο Αγαμέμνονας (A 30-31, 113-116). Είναι ιδιαίτερα έντονη η αντίθεση μεταξύ Αγαμέμνονα (A 113-116) και Οδυσσέα (ε 215-220). Ο Οδυσσέας, αν και προκαλείται από την Καλυψώ να τη συγκρίνει με την Πηνελόπη, δίνει μια διπλωματική απάντηση που ούτε τη γυναίκα του ταπεινώνει ούτε τη θεά εξοργίζει.

²⁶ Σύμφωνα με τον Kirk (1985, 76) η παρουσία του Αγαμέμνονα στο έπος είναι σύνθετη: αλλού τονίζονται τα ηγετικά του προσόντα, αλλού οι ηγετικές ή προσωπικές του αδυναμίες. Συχνά ήταν αναποφάσιτος, αλλά όχι άνανδρος. Κατηγορούσε τους άλλους, όταν μπορούσε, και σίγουρα η συμπεριφορά του απέναντι στον Αχιλλέα δεν είναι καθόλου αξιέπαινη.

Αντίθετα, ο Αγαμέμνονας χωρίς καμιά πρόκληση συγκρίνει και μειώνει πολύ την Κλυταιμνήστρα έναντι της Χρυσήδας²⁷. Συγκρούεται με τον Αχιλλέα και με τη δύναμη που αντλεί από την εξουσία του αποφασίζει να του αρπάξει το *γέρας*. Η Αθηνά χαρακτηρίζει *ἕβριν* αυτή του τη συμπεριφορά (Α 213).

Η αδυναμία του Αγαμέμνονα εκδηλώνεται και στο διοικητικό και στρατιωτικό πεδίο. Αφήνει το στράτευμα να ταλαιπωρείται από τον λοιμό εννέα ολόκληρες μέρες και δεν παίρνει καμιά πρωτοβουλία ούτε προβαίνει σε κάποια ενέργεια. Τρεις φορές στο έπος εισηγείται τη ματαίωση της εκστρατείας και την επιστροφή στην πατρίδα, ενώ είναι ο μοναδικός ήρωας της *Ιλιάδας* που, όταν πληγώνεται, εγκαταλείπει το πεδίο της μάχης επειδή πονά (Λ 269-72)²⁸. Ο Κάλχας πριν μιλήσει ζητά εγγυήσεις για την προσωπική του ασφάλεια και γίνεται ο πρώτος που εκδηλώνει κάποια αρνητική θέση για τον Αγαμέμνονα, δηλώνει ότι φοβάται την αντίδρασή του (Α 78-82)²⁹ και η συνέχεια τον επιβεβαιώνει.

Ο λόγος του Αγαμέμνονα, πάλι, αποπνέει αισθήματα υπεροχής και ανωτερότητας, είναι λόγος ψυχρός και αυταρχικός (Α 186-7). Φανερώνει τον βασιλιά που αντιδρά βίαια προκειμένου να προστατεύσει την εξουσία του, γιατί ουσιαστικά ο Αχιλλέας αμφισβητεί αυτήν την εξουσία.

Ποιος πρέπει να κυβερνά;

Μέσα από τη σύγκρουση των δύο πρώτων του στρατού με αφορμή τη Χρυσήδα έρχεται στην επιφάνεια μια διαμάχη που υποβόσκει εδώ και καιρό. **Οι δυο τους λογομαχούν ως ισοδύναμοι. Ο ένας είναι βασιλιάς, γιος θεάς και ο πιο γενναίος, ο άλλος είναι ο μεγαλύτερος βασιλιάς, πήρε την εξουσία από τον Δία και εξουσιάζει περισσότερους. Η σύγκρουση είναι τεραστίου μεγέθους και διαστάσεων.**

Ο Αγαμέμνονας αισθάνεται ότι η απώλεια (παρόλο που γίνεται για σοβαρότατους λόγους), της Χρυσήδας σημαίνει απώλεια της τιμής του και διεκδικεί ισάξιο *γέρας* (Α 133-9). Το ίδιο αλλά σε μεγαλύτερο βαθμό ισχύει και για τον Αχιλλέα, γιατί το *γέρας* του θα του το πάρουν για να το δώσουν στον Αγαμέμνονα, τον οποίο δε θεωρεί ανώτερό του. Ούτε ο Αχιλλέας ανέχεται να παραμένει *ἄτιμος* (Α 171) ούτε ο Αγαμέμνονας *ἀγέραστος* (Α 119). **Η τιμή είναι ο βασικός λόγος σύγκρουσης των δύο ανδρών, γιατί αυτή συνδέεται με τη θέση και την αναγνώριση που έχουν στην κοινωνία. Και η θέση που κατέχουν είναι η κορυφή³⁰.**

Ο Αχιλλέας, που νιώθει ότι υπερέχει, αναλαμβάνει την πρωτοβουλία να συγκαλέσει συνέλευση, ενώ θα ανέμενε κανείς αυτό να γίνει από τον Αγαμέμνονα. Δεσμεύεται να προστατεύσει τον Κάλχα ακόμα κι αν χρειαστεί να συγκρουστεί με τον Αγαμέμνονα (Α 90). Όταν πλέον η σύγκρουση των δύο έχει εκδηλωθεί, ο Αχιλλέας συγκρίνει το άνισο μερίδιο στη λεία, παρόλο που η δική του συνεισφορά στη μάχη είναι πάντα μεγαλύτερη (Α 163-8). Ο Αγαμέμνονας απ' την άλλη δείχνει αυταρχισμό (Α 137-9), υποτιμά και υποβαθμίζει τις προσωπικές ικανότητες του Αχιλλέα αποδίδοντας την ανδρεία του στους θεούς (Α 178), τον αποκαλεί *ἔχθιστον βασιλῶν* (Α 176) και επιβάλλεται με την εξουσία που έχει: θα πάρει με τη βία τη Βρισηίδα για να μάθει ο Αχιλλέας πόσο ανώτερός του είναι ο Αγαμέμνονας και κανένας

²⁷ Η Χρυσήδα δεν υστερεί καθόλου σε τρία σημεία: στη φυσική ομορφιά, στην ευφυΐα και στις οικιακές εργασίες (Α 115). Η απαρίθμηση προσόντων θυμίζει την αγορά βοοειδών και ταιριάζει στον χαρακτήρα του Αγαμέμνονα (Kirk, 1985, 65).

²⁸ Αντίθετα οι Διομήδης (Ε), Γλαύκος (Μ389, Ξ 426-8), Σαρπηδόνας (Π 524).

²⁹ Ο φόβος που νιώθει ο κομιστής κακών απέναντι στον βασιλιά ίσως να προέρχεται από την επική παράδοση που προηγείται του Ομήρου. Στην πορεία έγινε κοινός τόπος (βλ. Σοφοκλή *Οιδίπους Τύραννος*, Ευριπίδη *Βάκχαι*).

³⁰ Για το θέμα της αμφισβήτησης της εξουσίας και τις κοινωνικές του διαστάσεις βλ. Ραψωδία Β, *Το επεισόδιο με τον Θεοσίτη*.

να μην τολμήσει πλέον *ἴσον ἔμοι φάσθαι και ὁμοιωθήμεναι ἄντην* (A 186). **Ο Αγαμέμνονας, και όχι μόνο, αντιλαμβάνεται λοιπόν τη συμπεριφορά του Αχιλλέα ως προσπάθεια εξίσωσης μαζί του και, κατ' επέκταση, αμφισβήτησης της εξουσίας του.** Το θέμα της άσκησης της εξουσίας εξακολουθεί να συζητιέται και στον διάλογό τους με τον Νέστορα (A 278-81, 287-9, 295)³¹.

Ο Αχιλλέας αναφερόμενος στη δειλία και ανικανότητα του Αγαμέμνονα (A 225-8) ουσιαστικά θέτει το ερώτημα *ποιος πρέπει να κυβερνά; ποιος είναι ο καλύτερος βασιλιάς;* Μια απάντηση δίνεται από τον Νέστορα (A 278-81): ο Αχιλλέας είναι βέβαια ο Αχιλλέας, αλλά ο Αγαμέμνονας ἔλκει την εξουσία από τον Δία και κυβερνά τους περισσότερους. **Κυβερνά επομένως αυτός που έχει θεϊκή επικύρωση της εξουσίας του καθώς και τη μεγαλύτερη δύναμη.**

Θεοί

Ένα από τα στοιχεία της *Ιλιάδας* που παραξενεύουν ιδιαίτερα τον σύγχρονο αναγνώστη είναι σίγουρα η παρουσία και ο ρόλος των θεών στο έπος. Θεοί και άνθρωποι αλληλεπιδρούν, η δράση των μεν κινεί την αντίδραση των δε, επηρεάζει και διαμορφώνει τις σχέσεις μεταξύ των θεών, μεταξύ των ανθρώπων και μεταξύ θεών και ανθρώπων. Οι θεοί παρεμβαίνουν στα γεγονότα που αφορούν τους ανθρώπους, αλλά και το ακροατήριο, χάρη στον ποιητή, παρακολουθεί τη ζωή των θεών, η οποία έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τη ζωή των ανθρώπων.

Τι είδους σχέσεις αναπτύσσονται μεταξύ θεών και ανθρώπων; Όπως παρατηρεί ο Rutherford (1996, 44), οι θεοί εξαρτώνται από τις θυσίες και τις προσφορές των ανθρώπων, τις οποίες αναμένουν γιατί τις θεωρούν υποχρέωση των θνητών απέναντί τους. Υπάρχουν θεοί που έχουν θνητούς απογόνους (Δίας-Σαρπηδόνας, Θέτιδα-Αχιλλέας, Αφροδίτη-Αινείας), θεοί που δείχνουν ιδιαίτερη εύνοια σε θνητούς (Αφροδίτη-Πάρης, Αθηνά-Αχιλλέας, Αθηνά-Οδυσσεύς) ή ακόμα σε πόλεις και λαούς (Δίας-Τροία, Ήρα-Άργος, Σπάρτη, Μυκήνες). Στην *Ιλιάδα* οι θεοί εμπλέκονται ενεργά στον πόλεμο με τη μια ή την άλλη αντιμαχόμενη πλευρά, παρόλο που τιμώνται από όλους (η Αθηνά πολεμά την Τροία, παρόλο που οι Τρωαδίτισσες³² της προσφέρουν πλούσιες θυσίες, Z 286-311).

Μελετώντας την παρουσία των θεών στα έπη ο Bruce Loudon (2005) κάνει λόγο για ένα **τρίγωνο θεοτήτων γύρω από κάθε ήρωα. Υπάρχει μια ηγετική θεϊκή μορφή που κρίνει και αποφασίζει για τον ήρωα, ένας θεός που τον υποστηρίζει και τον βοηθά και ένας θεός οργισμένος και εχθρικός απέναντί του.** Σχηματικά η εικόνα για τους τρεις ήρωες της *Οδύσσειας* και της *Ιλιάδας* έχει ως εξής:

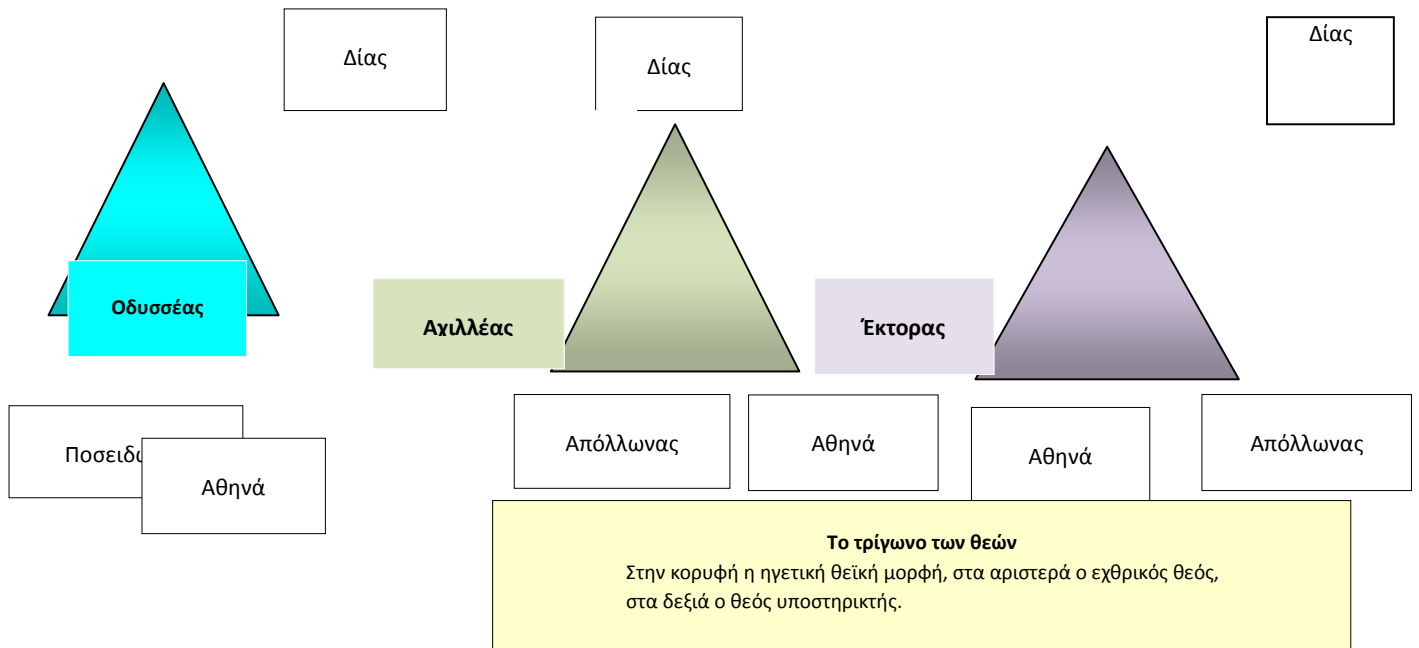
³¹ Νέστορας: όμως κι εσύ, γιε του Πηλέα, πάψε να συνερίζεσαι/ σαν ίσος με τον βασιλιά, γιατί τιμή σαν τη δική του δεν κέρδισε/ άλλος σκηπτούχος βασιλιάς, από τον Δία τιμημένος./ Αν είσαι δυνατός εσύ, θεά αν σε γέννησε,/ είναι κι αυτός ανώτερος, αφού αφεντεύει πιο πολλούς (A 278-81).

Αγαμέμνονας: όμως αυτός εδώ θέλει να στέκει πάνω απ' όλους,/ σ' όλους να επιβάλλεται, θέλει να κυβερνά τους πάντες,/ αυτός να τους ορίζει – κάτι που δεν θα το δεχτεί κανείς. (A 287-9)

Αχιλλέας: Σ' άλλους εσύ να δίνεις τέτοιες προσταγές, σ' εμένα δεν περνούν. (A 295)

³² Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Τρώες του Ομήρου λατρεύουν τους ίδιους θεούς με τους Έλληνες, γεγονός που εκλαμβάνεται ως δείγμα της συμπάθειας του ποιητή προς αυτούς.

Στην περίπτωση πάντως του Αχιλλέα τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα. Εκτός από την Αθηνά, ο ήρωας έχει τη συνεχή συνδρομή της μητέρας του Θέτιδας και επιπλέον την υποστήριξη του Ποσειδώνα και της Ήρας. Απ' την άλλη, το μίσος του Απόλλωνα εναντίον του δε φαίνεται να έχει λογικό έρεισμα, δεδομένου μάλιστα ότι ο Αχιλλεύς με την ενέργειά του να συγκαλέσει συνέλευση στη ραψωδία Α, ουσιαστικά δίνει τέλος στην προσβολή του Χρύση και τη σύγκρουση Αγαμέμνονα-Χρύση. Ως θεός όμως ο Απόλλωνας γνωρίζει ότι ο Αχιλλεύς θα σκοτώσει τον Έκτορα. Δηλώνει την αντίθεση και οργή που τρέφει εναντίον του Αχιλλέα (Χ 7κ.ε., Ω 32-54) και είναι αυτός, τελικά, που θα συμβάλει στον θάνατό του.

Εικ. 16
Οι θεοί του Ολύμπου

Όπως έχει προαναφερθεί, η δράση του ποιήματος εκτυλίσσεται στη γη και στην ουράνια κατοικία των θεών, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι θεοί κατεβαίνουν και δρουν στη γη. Στο πλαίσιο του ανθρωπομορφισμού, οι θεοί παρουσιάζονται σαν μια μεγάλη οικογένεια με τις κατοικίες τους, τις συγκεντρώσεις, τις συμφωνίες και διαφωνίες τους ή άλλοτε σαν μια βασιλική αυλή με τον Δία-βασιλιά να επιβάλλεται και τους θεούς-ευγενείς να τον περιστοιχίζουν. Είναι γεγονός ότι η εκπροσώπηση των θεών στην *Ιλιάδα* είναι επιλεκτική. Μεγάλοι θεοί (όπως ο Δίας, η Ήρα, η Αθηνά, ο Απόλλωνας, η Αφροδίτη και ο Ποσειδώνας) εμφανίζονται πιο συχνά και διαδραματίζουν πιο σημαντικό ρόλο από

άλλους μικρότερους θεούς (όπως τον Ήφαιστο, τον Ερμή κ.ά.), ενώ άλλοι απλά αναφέρονται (π.χ. Δήμητρα, Διόνυσος, Άδης)³³.

Ο Όμηρος παρουσιάζει τους θεούς να παρεμβαίνουν στις υποθέσεις των ανθρώπων, κάτι που ήταν σύμφωνο με τις αντιλήψεις της εποχής. Η παρουσία τους στο ποίημα είναι αληθινή, φυσική (δεν είναι σύμβολα φυσικών δυνάμεων και ψυχολογικών παρορμήσεων), σε επίπεδο καθόλα ανώτερο από αυτό των ανθρώπων. Ο τρόπος, βέβαια, που παρουσιάζονται είναι ποιητικός (π.χ. η Αθηνά που αγγίζει τα μαλλιά του Αχιλλέα αόρατη για όλους τους άλλους) και επηρέασε τη μεταγενέστερη ποίηση και την τέχνη. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα επίδρασης στην τέχνη αποτελεί το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία στην Ολυμπία, έργο του Φειδία. Σύμφωνα με τον Δίωνα Χρυσόστομο (12, 25)³⁴, ο Φειδίας εμπνεύστηκε το άγαλμα από την εντυπωσιακή περιγραφή του Δία στο Α 528-30.

Ο ρόλος των θεών στην *Ιλιάδα* είναι εμφανής ήδη από το προοίμιο. Όλα όσα ζητά ο ποιητής από τη Μούσα να ψάλλει, αποτελούν υλοποίηση της *Διός βουλῆς* (όποια ερμηνεία και αν δεχτούμε για τη φράση αυτή). Το πρώτο επεισόδιο της ραψωδίας Α συνδέεται με τη δράση του Απόλλωνα. Η παρουσία του είναι έντονη, αφού μέσα σε λίγους μόνο στίχους αναφέρεται ονομαστικά πολλές φορές (Α 9, 14, 21, 36, 39, 43) μέχρι να επέμβει προσωπικά με τρόπο επιβλητικό, δραστικό και θανατηφόρο (Α 44κ.ε.). Ο Απόλλωνας εισακούει την προσευχή του ιερέα του -η θιγμένη τιμή του ιερέα αφορά και την τιμή του ίδιου του θεού- και εκπληρώνει άμεσα το αίτημά του. Ταυτόχρονα, ο θεός εκδηλώνει την υπεράσπισή του απέναντι στους Τρώες και καταγράφεται ως ένας από τους θεούς-εχθρούς των Αχαιών.

Εικ. 17
Οι θεοί του Ολύμπου: Αθηνά, Δίας, Διόνυσος, Ήρα και Αφροδίτη
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Tarquinia, Ιταλία

³³ Βλ. Rutherford, 1996, 46-8

³⁴ [ὄσα ἐστὶν ἐπὶ γῆς ἀγάλματα, κάλλιστον καὶ θεοφιλέστατον, πρὸς τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν, ὡς φασί, Φειδίου παραβαλλομένου, τοῦ κινήσαντος ὀλίγω νεύματι τῶν ὄφρῶν τὸν ξύμπαντα Ὀλυμπον, ὡς ἐκεῖνος μάλιστα ἐναργῶς καὶ πεπειθότως ἐν τοῖς ἔπεσιν εἴρηκεν, ἧ καὶ κυανέησιν ἐπ' ὄφρῦσι νεῦσε Κρονίων, ἀμβρόσια δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.](#)

Τη στήριξή τους στους Αχαιούς παρέχουν δύο θεές, η Ήρα και η Αθηνά (Α 55, 195 και 209). Η Ήρα ενεργεί από μακριά, γιατί η μεγάλη θεϊκή της δύναμη το επιτρέπει, βάζοντας στο μυαλό του Αχιλλέα την ιδέα για σύγκληση συνέλευσης και στέλνοντας την Αθηνά (Α 194) να τον συγκρατήσει, όταν ετοιμάζεται να σκοτώσει τον Αγαμέμνονα. **Εκεί όπου απαιτείται άμεση και σκληρή παρέμβαση των θεών, αυτοί παρουσιάζονται αυτοπροσώπως (Απόλλωνας, Αθηνά).** Στην περίπτωση της επέμβασης της Αθηνάς η ανάγκη κρίνεται επείγουσα όχι τόσο γιατί κινδυνεύει ο Αγαμέμνονας, αλλά κυρίως γιατί κινδυνεύει η μεγάλη περηφάνια που το έπος απαιτεί να έχει ο Αχιλλέας, ο προστατευόμενός της. Αν δε γινόταν λόγος για την επέμβαση της Αθηνάς, η εικόνα που θα σχηματίζαμε θα ήταν η εξής: ο Αγαμέμνονας ανακοινώνει ότι θα πάρει τη Βρισηίδα, ο Αχιλλέας θυμωμένος σύρει το ξίφος του, ακολουθεί μικρή παύση και επαναφέρει το ξίφος στη θήκη του. Η σκηνή αυτή χωρίς την παρέμβαση της Αθηνάς θα παρουσίαζε έναν Αχιλλέα βίαιο και συγχρόνως αδύναμο (Owen, 1989, 9).

Υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις φυσικής παρουσίας³⁵ των θεών μεταξύ των ανθρώπων (Αφροδίτη Γ 424, Άρης Ε841-4, Απόλλωνας Π 791), όπου όμως οι θεοί καλύπτονται σε ομίχλη, δεν είναι ορατοί όπως εδώ η Αθηνά (έστω μόνο από τον Αχιλλέα). Ο Αχιλλέας δεν εκπλήσσεται από την παρουσία αυτή. Θεωρεί ως αιτία την αλαζονεία του Αγαμέμνονα, όχι τον δικό του θυμό, και συνομιλεί με τη θεά, η οποία παραδέχεται ότι ο Αγαμέμνονας έδειξε αλαζονεία (Α 213) και υπόσχεται πολλαπλάσια δώρα στον Αχιλλέα. Διατυπώνει τη γνώμη της (που είναι και γνώμη της Ήρας) και ζητά από τον Αχιλλέα να ακούσει τη συμβουλή τους χωρίς όμως να επιβάλλει τίποτε. Ο Αχιλλέας είναι αυτός που πρέπει να αποφασίσει. **Στην Ιλιάδα –όπως και στην Οδύσσεια- ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος για τη μοίρα του. Παίρνει τις αποφάσεις του και υφίσταται τις όποιες συνέπειες των πράξεών του. Οι θεοί δε διατάζουν, αλλά συμβουλεύουν. Ο Αχιλλέας δεν αποφασίζει να επαναφέρει το ξίφος στη θήκη του επειδή το επέβαλε η Αθηνά, αλλά επειδή κατάλαβε ότι αυτό είναι το λογικό³⁶. Η πρώτη απόφαση ήταν αποτέλεσμα του θυμού, η δεύτερη της συνετής κρίσης.** Η Αθηνά, θεά της σοφίας, εκφράζει τη νηφαλιότητα και λογική που πρέπει να κυριαρχεί.

Ιδιαίτερη θέση κατέχει η παρουσία των θεών στο τελευταίο μέρος της ραψωδίας Α (493κ.ε.). Η παρουσία της Θέτιδας³⁷ στον Όλυμπο προκαλεί την αντίδραση της Ήρας. Ήδη ο Δίας έχει αναφερθεί σε αυτήν τη σχέση σύγκρουσης και αντιπαράθεσης με αφορμή τον πόλεμο των ανθρώπων, όταν διατυπώνει τον φόβο του για επικείμενους καβγάδες με την Ήρα (Α 518-21). Η διατύπωση αυτή στην πραγματικότητα δηλώνει ότι ακολούθως θα υπάρξει πρόβλημα, αφού η Ήρα αντιδρά στη βούληση του Δία. Αυτό μας προετοιμάζει για παρεκβάσεις και καθυστερήσεις στην εξέλιξη της ιστορίας του θυμού του Αχιλλέα. Όπως έχει παρατηρηθεί, **ένας από τους βασικούς ρόλους των θεών στο έπος είναι να δημιουργούν αναβολές, καθυστερήσεις και παρεκβάσεις ή να σηματοδοτούν την επιστροφή στο βασικό θέμα της διήγησης.**

³⁵ Ο Dodds (1996, 32) θεωρεί την παρουσία της Αθηνάς ως έκφραση της εσωτερικής προτροπής του ήρωα.

³⁶ Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση της δύναμης της ανθρώπινης λογικής στο έπος είναι η στιγμή που ο εξουθενωμένος Οδυσσεύς συναντά την Ναυσικά (Οδύσσεια ζ). Επιστρατεύοντας τη δύναμη της λογικής, όχι απλά αντιμετωπίζει την κρίσιμη κατάσταση, αλλά κερδίζει τη συμπάθεια της Ναυσικάς και ακολούθως την καθοριστική βοήθεια των Φαιάκων.

³⁷ Σημειώνουμε ότι ο ρόλος της Θέτιδας και η ιδιαίτερη σχέση της με τον Αχιλλέα και τον Δία τυγχάνουν ιδιαίτερης πραγμάτευσης.

Διαβάζοντας κανείς το συγκεκριμένο επεισόδιο των θεών δεν αποκομίζει βέβαια την αίσθηση της αναβολής ή παρέκβασης αλλά την αίσθηση του κωμικού και ευχάριστου επεισοδίου. Το κωμικό στοιχείο έχει δοθεί πρώτα από τον ίδιο τον Δία (Α 518-9). Όταν η Θέτιδα αναχωρεί και ο Δίας παρουσιάζεται ενώπιον των θεών, η Ήρα τον προκαλεί παίζοντας το παιχνίδι της μισής αλήθειας. Θα αποκαλύψει όλα όσα γνωρίζει αργότερα (Α 556-9) προκαλώντας τη βίαιη αντίδραση του Δία, ακόμα και τη διατύπωση απειλής χειροδικίας εις βάρος της (Α 566). Η κατάσταση εκτονώνεται με τη μεσολαβητική παρέμβαση του Ήφαιστου που εξιστορεί τα δικά του παθήματα, κερνά τους θεούς και σκορπίζει γέλιο³⁸. Το κλίμα έχει αλλάξει. Η Ήρα και όλοι οι θεοί γελούν και διασκεδάζουν και η νύχτα (καθώς και η ραψωδία Α) κλείνει με ηρεμία και ύπνο. Ο τρίτος κύκλος συγκρούσεων στη ραψωδία Α κλείνει (εκκρεμεί ο δεύτερος).

Εικ. 18
Νηρηίδα σε ίππο

Πρόκειται για μια σκηνή σύγκρουσης μεταξύ των πρώτων των θεών, όπως προηγουμένως παρουσιάστηκε η σύγκρουση μεταξύ των πρώτων του στρατού. Ο Δίας με τη βίαιη συμπεριφορά του προς την Ήρα ανακαλεί τη βίαιη συμπεριφορά του Αγαμέμνονα προς τον Χρύση, την αυταρχικότητα και την επιβολή της εξουσίας του σε όλους. Τη σύγκρουση Δία - Ήρας προσπαθεί να εκτονώσει με τη μεσολάβησή του ο ειρηνοποιός Ήφαιστος, όπως ο ήπιος Νέστορας μεταξύ Αγαμέμνονα – Αχιλλέα. Ο Όμηρος χρησιμοποιεί το ίδιο μοτίβο και στις δύο συγκρούσεις. **Η μεγάλη διαφορά μεταξύ των δύο σκηνών σχετίζεται με το ύφος και τον τόνο που τις διαπνέει.** Η σύγκρουση των ανθρώπων είναι βαριά, η σύγκρουση των θεών ανάλαφρη, κωμική, προσφέρει μια νότα ανακούφισης στο βαρύ κλίμα που προηγήθηκε. Ο ποιητής γνωρίζει πολύ καλά ότι για να διατηρήσει ζωηρό το ενδιαφέρον και την προσοχή των ακροατών του πρέπει να προσφέρει ποικιλία και εναλλαγή τόνου: από το βαρύ στο ανάλαφρο, από το σοβαρό στο κωμικό. Η σύγκρουση των ανθρώπων τελειώνει με τη θυμωμένη αποχώρηση του Αχιλλέα, η σύγκρουση των θεών τελειώνει με διασκέδαση και τραγούδι. Η αντίθεση μεταξύ θεϊκής και ανθρώπινης σφαίρας είναι μεγάλη.

Παράλληλα, γίνεται φανερό ότι ενώ οι θεοί εμπλέκονται στις υποθέσεις των ανθρώπων, χωρίζονται σε στρατόπεδα και υποστηρίζουν τη μια ή την άλλη πλευρά, δείχνουν την προτίμηση και παρέχουν την υποστήριξή τους στον έναν ή τον άλλον ήρωα, στο τέλος τίποτε πραγματικά δεν τους αγγίζει. **Τη στιγμή που οι άνθρωποι υποφέρουν, βιώνουν μια κατάσταση κρίσιμη και καθοριστική για την ζωή τους, οι θεοί απολαμβάνουν τη μακαριότητά τους³⁹.** Οι θεοί ξεκουράζονται, ενώ οι άνθρωποι όχι (Ν 1κ.ε.), είναι αθάνατοι και

³⁸ Η αναφορά στον Ήφαιστο είναι εξίσου μακροσκελής με την αναφορά στον Δία γιατί ο ποιητής θέλει να προβάλλει τον ειρηνοποιό θεό επαρκώς, όπως πριν παρουσίασε τον βίαιο και αυταρχικό πατέρα των θεών. Ο ρόλος του Ήφαιστου στην αποκατάσταση της θεϊκής αρμονίας είναι σημαντικός. Γιατί προκαλεί το γέλιο στους θεούς; Ένας κουτσός θεός έχει αναλάβει τον ρόλο της όμορφης Ήβης και του ωραίου Γανυμήδη και, επιπλέον, η ιστορία της πτώσης του στη Λήμνο, αν και σοβαρή, ακούγεται αστεία.

³⁹ Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η Θέτιδα, η οποία συνδέεται με τον ανθρώπινο κόσμο όπως κανένας άλλος από τους θεούς.

γι' αυτό δεν υποφέρουν. Αυτό τους κάνει να είναι επιπόλαιοι, τη στιγμή που οι άνθρωποι είναι σοβαροί. Ο Λογγίνος επισημαίνει το εξής παράδοξο, ότι ο Όμηρος στην *Ιλιάδα* έκανε τους ανθρώπους θεούς, και τους θεούς ανθρώπους: “Όμηρος γάρ μοι δοκεῖ παραδιδούς τραύματα θεῶν στάσεις τιμωρίας δάκρυα δεσμὰ πάθη πάμφυρτα τοὺς μὲν ἐπὶ τῶν Ἰλιακῶν ἀνθρώπους, ὅσον ἐπὶ τῇ δυνάμει, θεοὺς πεποιηκέναι, τοὺς θεοὺς δὲ ἀνθρώπους (Περὶ ὕψους 9.7).

Η δύναμη της Θέτιδας⁴⁰

Ο Όμηρος αντλεί από το ευρύτατο μυθολογικό υλικό που έχει στη διάθεσή του. Για κάποια πρόσωπα ή περιστατικά βρίσκουμε στο έργο του νύξεις και υπαινιγμούς, όχι επαρκή στοιχεία και λεπτομέρειες. Τέτοιου είδους απλές αναφορές δε δημιουργούσαν πρόβλημα στο ακροατήριο, που γνώριζε το ευρύτερο μυθολογικό πλαίσιο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απλή νύξη στην κρίση του Πάρη στη ραψωδία Ω 25-30. Μέχρι τη στιγμή εκείνη ο Όμηρος φαίνεται να αγνοεί το περιστατικό και η τόσο υπαινικτική αναφορά του στην Ω θα δημιουργούσε μεγάλη ασάφεια, αν δεν υπήρχαν άλλες, εξωιλιαδικές αναφορές. Ένα από τα πρόσωπα που αναφέρεται υπαινικτικά είναι και αυτό της Θέτιδας, της οποίας το παρελθόν δεν αποκαλύπτεται πλήρως στην *Ιλιάδα*. Η θεά παρουσιάζεται ως ενσάρκωση του μητρικού πόνου. Οι αναφορές σε αυτήν αφορούν πάντα τη θλίψη της και συνδέονται πάντα με τον γιο της. Είναι η προσωποποίηση του πόνου και της αδυναμίας να σώσει τον γιο της, για τον οποίο γνωρίζει ότι θα πεθάνει σύντομα. Ταυτόχρονα όμως, όπως θα φανεί στη συνέχεια, είναι η θεά που κρύβει μεγάλη δύναμη.

Εικ. 19
Νηρηίδα φερόμενη πάνω σε ιχθυοκένταυρο (200 π.Χ.)

Ο Αχιλλέας πικραμένος από τον Αγαμέμνονα αποσύρεται στη σκηνή του. Οι κήρυκες Ταλθύβιος και Ευρυβάτης με εντολή του Αγαμέμνονα παίρνουν τη Βρισηίδα. Ο Αχιλλέας τότε με δάκρυα στα μάτια καλεί τη μητέρα του Θέτιδα:

«Μάνα μου αφού με γέννησες λιγόχροнос να μείνω,
θα ἔπρεπε ο ολύμπιος Ζευς να μου εξασφάλιζε κάποια τιμή,
μα τώρα εκείνος, που ψηλά βροντά, καν λίγο δεν με τίμησε.
Αφού του Ατρέα ο γιος, ο Αγαμέμνων, που ηγεμονεύει στον στρατό,
μ' ατίμησε· πήρε το μερτικό μου, τ' άρπαξε, και τώρα το κατέχει αυτός.»
(A 353-7)

Το ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί ο Αχιλλέας επικαλείται τη Θέτιδα, που είναι κατώτερη θεότητα⁴¹, και όχι την Αθηνά, την Ήρα ή τον ίδιο τον Δία; Ποια είναι, τελικά, η δύναμη της Θέτιδας; Σε τι αναφέρεται η ίδια όταν, μιλώντας στον Δία, κάνει λόγο για βοήθεια που του πρόσφερε και για αδικία που υφίσταται (στ. 503-4 και 515); Η απάντηση υπάρχει στα λόγια του Αχιλλέα:

«Όμως εσύ, όσο μπορείς, στον γιο σου τώρα να σταθείς·
στον Όλυμπο ανεβαίνοντας ικέτευσε τον Δία, αν κάποτε,
με λόγο ή έργο, την καρδιά του αλάφρωσες. Γιατί πολλές φορές,

⁴⁰ Το κεφάλαιο αυτό συμπληρώνεται από το αντίστοιχο *Η αδυναμία της Θέτιδας* στη ραψωδία Σ.

⁴¹ Την κατώτερη θέση της επισημαίνει στον Αινεία ο Απόλλωνας, όταν τον παρακινεί να επιτεθεί στον Αχιλλέα. Το επιχείρημα είναι ότι εκείνον τον γέννησε η Αφροδίτη, ενώ τον Αχιλλέα η κατώτερη Θέτιδα (Υ 104-6).

μέσα στο πατρικό μας, σ' άκουσα να παινεύεσαι, να λες πως **μόνη εσύ από τους άλλους αθανάτους τον γιο του Κρόνου, που νέφη μελανά τον περιβάλλουν, εσύ τον έσωσες από τον άθλιο χαλασμό, όταν δοκίμασαν οι τρεις Ολύμπιοι να τον δέσουν – η Ήρα, ο Ποσειδών κι η Αθηνά Παλλάδα. Τότε, θεά κι εσύ, πάνω στην ώρα φτάνοντας, τον γλίτωσες απ' τα δεσμά,** τον Εκατόγχειρο καλώντας στην κορφή του Ολύμπου – Βριάρεο οι αθάνατοι τον λεν, Αιγαίωνα οι θνητοί, κι είναι ακατάβλητος, πιο δυνατός απ' τον πατέρα του. Αυτός λοιπόν, περήφανος για την τιμή, πλάι στον Δία κάθισε, οπότε δείλιασαν οι τρεις μακάριοι θεοί, και δεν τον έδεσαν. Τώρα λοιπόν κι εσύ στο πλάι του Δία καθισμένη, τα γόνατά του αγγίζοντας, αυτό να του θυμίσεις' ανίσως και δεχτεί, ενδυναμώνοντας τους Τρώες, τους Αχαιούς στα πλοία τους να τους στριμώξει, να τους αφήσει πλάι στη θάλασσα να σφάζονται, και τότε ας χαίρονται τον βασιλιά τους. Να καταλάβει ο γιος του Ατρέα, ο στρατηλάτης Αγαμέμνων, την μαύρη τύφλα του, που καταφρόνησε μέσα στους Αχαιούς τον πιο γενναίο.» (Α 393-412)

Σύμφωνα με τον Αχιλλέα (γιατί η ίδια η Θέτιδα δεν αναφέρει τίποτα από το παρελθόν της) ο Δίας κινδύνευσε να χάσει τον θρόνο του. Τρεις θεοί, η Ήρα, η Αθηνά και ο Ποσειδώνας απείλησαν να τον δέσουν. Το δέσιμο αποτελεί μοτίβο επιβολής στη *Θεογονία* του Ησιόδου. Πρόκειται για μια πρακτική που δε στερεί την ζωή από κάποιον, αλλά περιορίζει τη δύναμή του. Από τη στιγμή που θα δεθεί κάποιος θεός, ακόμα και ο Δίας, δεν μπορεί να απελευθερωθεί από μόνος του. Η πρακτική αυτή εφαρμόστηκε στη *Θεογονία*: ο Ουρανός έδεσε τον Βριάρεο, τον οποίο ελευθέρωσε ο Δίας' οι Ολύμπιοι έδεσαν τον Κρόνο και τους Τιτάνες και έτσι ο Δίας μπόρεσε να επικρατήσει. Τώρα κινδυνεύει ο Δίας. Υπάρχει, δηλαδή η πρόθεση διαδοχής στη βασιλεία του κόσμου, συνεπώς αστάθεια και κρίση. Η επέμβαση της Θέτιδας είναι καθοριστική και αυτό δε σημαίνει μόνο ότι σώζει τον Δία. **Σημαίνει ότι διαφυλάσσει τη σταθερότητα του σύμπαντος, σταματά την ανασφάλεια που προκαλούν οι διαδοχικές εναλλαγές βασιλείας των θεών, επικρατεί τάξη.** Το παρελθόν της Θέτιδας της εξασφαλίζει τώρα το δικαίωμα να ζητήσει ό,τι θέλει από τον Δία. Αυτή τη δυνατότητα γνωρίζει και αξιοποιεί εδώ ο Αχιλλέας.

Το παρελθόν της Θέτιδας κρύβει, ωστόσο, και άλλα στοιχεία. Στον στίχο Α 516 η Θέτιδα παραπονιέται για την αδικία που έχει υποστεί. Τι υπονοεί; Ο Πίνδαρος στον *Ισθμιόνικο* 8⁴²

42 [ταῦτα καὶ μακάρων ἐμέμναντ' ἀγοραί,](#)
[Ζεὺς ὄτ' ἀμφὶ Θέτιος ἀγλαός τ' ἔρισαν Ποσειδῶν γάμω,](#)
[ἄλοχον εὐειδέ' ἐθέλων ἐκάτερος](#)
[ἐὰν ἔμμεν: ἔρωσ γὰρ ἔχεν.](#)

30 [ἀλλ' οὐ σφιν ἄμβροτοι τέλεσαν εὐνὰν θεῶν πραπίδες,](#)
[ἐπεὶ θεσφάτων ἐπάκουσαν: εἴτε δ'](#)
[εὐβουλος ἐν μέσοισι Θέμις,](#)
[οὐνεκεν πεπρωμένον ἦν φέρτερον γόνον ἄνακτα πατρὸς τεκεῖν](#)
[ποντίαν θεόν, ὃς κεραυνοῦ τε κρέσσον ἄλλο βέλος](#)

35 [διώξει χερὶ τριόδοντός τ' ἀμαμακέτου, Δί τε μισογμένην ἢ Διὸς παρ' ἀδελφείοισιν.—](#)
['ἀλλὰ τὰ μὲν παύσατε: βροτέων δὲ λεχέων τυχοῖσα](#)

αναφέρει πως ο Δίας και ο Ποσειδώνας ήθελαν να την παντρευτούν. Η Θέτιδα, όμως, τους πληροφόρησε ότι η Θέτιδα θα γεννήσει γιο πιο δυνατό απ' τον πατέρα του και συμβούλευσε να την παντρέψουν με κάποιον θνητό. Ο ίδιος ο Δίας τότε κανόνισε τον γάμο της με τον Πηλέα, παρόλο που εκείνη, όπως ομολογεί στον Ήφαιστο στο Σ 429-434, δεν ήθελε αλλά υποχρεώθηκε να γευτεί αυτή την πίκρα. Από τον γάμο αυτό γεννήθηκε ο Αχιλλέας, μισός θεός και μισός άνθρωπος, κοντά στους θεούς και κοντά στους ανθρώπους, καταδικασμένος ωστόσο να πεθάνει και μάλιστα πρόωρα. Αν η Θέτιδα παντρευόταν τον Δία, ο γιος της θα ήταν θεός και μάλιστα πιο δυνατός από τον πατέρα του⁴³. Σύμφωνα με την διαδοχή που περιγράφει η *Θεογονία*, ο Αχιλλέας θα μπορούσε να ανατρέψει τον Δία και να γίνει ο κυρίαρχος θεός. **Ο Αχιλλέας δε θα ήταν, επομένως, ο άριστος, ο πρώτος του στρατού, αλλά ο πρώτος των θεών. Ο Δίας εξασφάλισε την ηγεμονία του με τη θνητότητα του Αχιλλέα.**

Εικ. 20
Πηλέας αρπάζει τη Θέτιδα. Το ζευγάρι βρίσκεται ανάμεσα σε δύο Νηρηίδες

Η δύναμη της Θέτιδας αποδεικνύεται μεγάλη, όπως μεγάλη αποδεικνύεται και η υποχρέωση του Δία απέναντί της. Γι' αυτό και είναι τόσο σημαντική η θέση που κατέχει στην εξέλιξη της πλοκής της *Ιλιάδας*, να μεσολαβεί δηλαδή υπέρ του γιου της στον Δία, και να του ζητά να ανατρέψει το αρχικό του σχέδιο, την πτώση της Τροίας.

Ύστερα από τη δωδεκαήμερη απουσία των θεών⁴⁴, η Θέτιδα μεταβαίνει στον Όλυμπο για να μεσολαβήσει στον Δία για χάρη του γιου της. Η ικεσία της προς τον Δία (Α 493-530) αποτελεί τη δεύτερη μεγάλη σκηνή ικεσίας του έπους και εμπεριέχει όλα τα τυπικά στοιχεία της ικεσίας:

[υἶὸν εἰσιδέτω θανόντ' ἐν πολέμῳ,
χεῖρας ἄρει τ' ἐναλίγκιον στεροπαῖσι τ' ἄκμαν ποδῶν.
τὸ μὲν ἐμὸν Πηλεΐ γάμου θεόμορον
ὀπάσσαι γέρας Αἰακίδα,

40 ὄντ' εὐσεβέστατον φάτις Ἴωλκοῦ τράφειν πεδίον

⁴³ Αυτό το στοιχείο του μύθου εκμεταλλεύεται και ο Προμηθέας στον *Προμηθέα Δεσμώτη* του Αισχύλου, ώστε να μην υποκύψει στον δεσποτισμό του Δία: γνωρίζει ότι ο μεγάλος θεός θα χάσει τον θρόνο από κάποιον γιο που θα αποκτήσει.

⁴⁴ Τι εξυπηρετεί η δωδεκαήμερη απουσία των θεών; Καταρχήν, επιτείνει την απομόνωση του Αχιλλέα και αυξάνει την ένταση του θυμού του. Έπειτα, καλύπτει την εντύπωση μεγάλης διάρκειας που δημιουργεί η σκηνή παράδοσης της Χρυσήιδας (είναι εκτενής και δίνει την εντύπωση ότι διαρκεί πολύ, ενώ κράτησε μόνο 24 ώρες).

- Χειρονομία (γονατίζει και πιάνει το γόνατο και το γένη⁴⁵ του Δία, A 500-1)
- Προσφώνηση (Δία πατέρα, A 503)
- Αναφορά σε προηγούμενη βοήθεια που του πρόσφερε (τον βοήθησε με λόγο ή έργο, A 503-4)
- Αίτημα (να τιμήσει τον Αχιλλέα, A 505-10)

Μετά τη δραματική σιωπή του Δία, η Θέτιδα επιτείνει την ικεσία κάνοντας λόγο στην αδικία που έχει υποστεί η ίδια (A 516) και όχι στο αίτημα που αφορά τον Αχιλλέα, και απαιτεί άμεση δέσμευση του πατέρα των θεών. Η υπόσχεση του Δία να εκπληρώσει το αίτημά της –καίριας σημασίας για την εξέλιξη του έπους- δίνεται με μια από τις πιο εντυπωσιακές περιγραφές του Δία στην *Ιλιάδα*. Ο Δίας επισφραγίζει την απόφασή του με νεύμα⁴⁶ – η δύναμη της Θέτιδας έφερε το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Ιλιάδα και ανθρώπινος πόνος

Ο πόλεμος αποτελεί πηγή δόξας για τους ήρωες και πηγή πόνου και βασάνων για όλους τους ανώνυμους στρατιώτες που δε θα κερδίσουν κλέος, καθώς επίσης και για τις οικογένειές τους. Το διπολικό ζεύγος κλέος-πόνος παρουσιάζεται πολύ παραστατικά μέσα από το ζεύγος Έκτορας-Ανδρομάχη. Στην *Ιλιάδα* ο πόλεμος χαρακτηρίζεται οίζυρός (Γ 112), κακός, άργαλέος, πολύδακρυς (Γ 132), φθισήνωρ (B 833) ενώ η μάχη θεωρείται δριμεΐα (O 696), δακρυόεσσα, άλεγεινή (E 658, Σ 248).

Οι συνέπειες του πολέμου είναι δραματικές: νεκροί πολεμιστές Έλληνες και Τρώες (τους οποίους ο ποιητής θρηνεί εξίσου, χωρίς διάκριση) αιχμάλωτες γυναίκες, σύζυγοι, γονείς και παιδιά που θρηνούν τους δικούς τους. Χρυσίδα και Βρισηίδα, Ανδρομάχη, Αστυάνακτας, Θέτιδα, Χρύσης, Πρίαμος... Είναι γεγονός ότι η *Ιλιάδα* παρουσιάζει τους Τρώες κοντά στην πόλη και τις οικογένειές τους, σε αντίθεση με τους Αχαιούς που βρίσκονται μακριά από τους δικούς τους. **Η ανθρώπινη πλευρά που υποφέρει είναι, συνεπώς, πιο έντονη μέσα από την εικόνα των Τρώων, γιατί αυτή δίνει τη δυνατότητα να παρουσιαστούν περισσότερες πτυχές της ανθρώπινης τραγωδίας.**

Εικ. 21
Βρισηίδα και Φοίνικας
Ερυθρόμορφη κύλικο, περ. 490 π.Χ.
Μουσείο του Λούβρου

⁴⁵ Το γόνατο και το γένη είναι σύμβολα της ζωής και της δύναμης του ανθρώπου. Επιπλέον, η σωματική επαφή παίζει σημαντικό ρόλο.

⁴⁶ Ο Αχιλλέας είχε επισφραγίσει τη δική του απόφαση με όρκο.

Όπως έχει ήδη φανεί από τη συζήτηση των προηγούμενων θεμάτων, στην *Ιλιάδα* υπάρχει έντονος ο ανθρώπινος πόνος, είτε αυτό δηλώνεται ευθέως είτε όχι. Το προσίμιο μιλά για θάνατο των ηρώων, ένα από τα πιο βασανιστικά –όσο βέβαια και αναπόφευκτα- γεγονότα στην ανθρώπινη ζωή. Πίσω από την ικεσία του Χρύση προς τον Αγαμέμνονα και τους Αχαιούς κρύβεται η τραγωδία του πατέρα που έχασε την κόρη του. Ο πόνος του σίγουρα γίνεται αβάστακτος, όταν ο Αγαμέμνονας όχι μόνο απορρίπτει την ικεσία αλλά παρουσιάζει και την ζωή της Χρυσήδας στο σπίτι του (Α 30-31). Μέσα από την εικόνα του πατέρα αποκαλύπτεται και ο πόνος της αιχμάλωτης γυναίκας. Είναι σαφές ότι η ίδια δεν έχει κανένα λόγο στη ζωή και τη μοίρα της από εδώ και πέρα. Στα χέρια του κατακτητή της είναι ένα αντικείμενο (οι στίχοι Α 114-5 θυμίζουν εμπόριο βοοειδών, έχει παρατηρήσει ο Kirk⁴⁷). Το ίδιο ισχύει βέβαια για τη Βρισηίδα (και κάθε Βρισηίδα του πολέμου). Ο Αγαμέμνονας τη διεκδικεί αυταρχικά και την παίρνει με τη βία παρά τη ρητή δήλωση του ποιητή *εκείνη ωστόσο άθελά της πήγαινε μαζί τους* (Α 348). Η αρπαγή γυναικών αποτελεί συνήθη πρακτική όπως αποκαλύπτει ο Αχιλλέας (Σ 339-42) αλλά και λογοτεχνικό μοτίβο (Ελένη, Χρυσήδα, Βρισηίδα).

Είναι ίσως ο πιο αβάστακτος πόνος αυτός του πατέρα και της μητέρας που χάνει το παιδί του/της. Ο ποιητής τον παρουσιάζει με τρόπο εξαιρετικό μέσα από τα πρόσωπα του Χρύση, του Πρίαμου και βέβαια της Θέτιδας (της κατεξοχήν προσωποποίησης του ανθρώπινου πόνου). Αβάστακτος όμως είναι και ο πόνος των συμπολεμιστών και φίλων του ήρωα που χάνεται. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο θρήνος για τον χαμό του Πάτροκλου. Οι συμπολεμιστές του, η Βρισηίδα⁴⁸ και ο Αχιλλέας θρηνούν σπαρακτικά τον Πάτροκλο, αλλά στην πραγματικότητα θρηνούν τα δικά τους πάθη (Τ 301-2) και τον επικείμενο θάνατο του άριστου των Αχαιών. Ο θρήνος των γυναικών (Σ 122-5), της Θέτιδας, των Νηρηίδων, της Ανδρομάχης διαποτίζει το ποίημα και καταδεικνύει την οδυνηρή πλευρά του πολέμου.

---

⁴⁷ Βλ. υποσημείωση 24.

⁴⁸ Η μοναδική φορά στο έπος που μιλά η Βρισηίδα είναι αυτή που θρηνεί τον Πάτροκλο και -στην πραγματικότητα- τον Αχιλλέα (Τ 282-302).

Βιβλιογραφία

1. **Arieti, J.A. 1985.** "Achilles' Guilt", *The Classical Journal* 80: 193-203
2. **Basset, S.E. 1934.** The άμαρτία of Achilles. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 65: 47-69
3. **Duέ, C.** Learning Lessons from the Trojan War: Briseis and the Theme of Force. Στο Myrsiades, K. 2012. (ed.) *Approaches to Homer's Iliad and Odyssey*. American university studies xix: general literature; v. 38, New York, 92-126
4. **Edwards, M.W. 1981.** Convention and Individuality in *Iliad* 1, *Harvard Studies in Classical Philology* 84: 1-28
5. **Foley, J.M. 2005.** *A Companion to Ancient Epic*, London
6. **Kirk, G. S. 1985.** *The Iliad: A Commentary*. Vol. I, pp.44-114. Cambridge: CUP
7. **Linn, B. 2000.** *Homer's Iliad*. USA
8. **Louden, B. 2005.** "The Gods in Epic, or the Divine Economy". Στο: Foley, J.M., *A Companion to Ancient Epic*, London, 90- 104
9. **Owen, E.T. 1989.** *The Story of the Iliad*, London: Paperbacks, 3-16
10. **Rabel, R.J. 1988.** Chryses and the opening of the *Iliad*, *American Journal of Philology* 109: 473-481
11. **Redfield, J. 1979.** The Proem of the *Iliad*: Homer's art, *Classical Philology* 74.2 (Apr.): 95-110
12. **Rutherford, R.B. 1996.** *Homer, Greece and Rome New Surveys in the Classics* 26, Oxford 30-54
13. **Satterfield, B. 2011.** The Beginning of the *Iliad*: The 'Contradictions' of the Proem and the Burial of Hektor, *Mnemosyne* 64:1-20
14. **Schadewaldt, W. 1983.** Από τον κόσμο και το έργο του Ομήρου. Α' τόμος Το ομηρικό ζήτημα. Αθήνα: MIET, 193-248
15. **Schadewaldt, W. 1989.** Από τον κόσμο και το έργο του Ομήρου. Β' τόμος Ομηρικές σκηνές. Αθήνα: MIET, 45-83
16. **Schein, S.S. 1984.** *The Mortal Hero. An Introduction to Homer's Iliad*, California: University of California Press
17. **Silk, M. 1984.** *Homer: The Iliad*. Cambridge: CUP, 69-105
18. **Slatkin, L.M. 1986.** The wrath of Thetis. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 116: 1-24
19. **Slatkin, L.M. 1991.** *The Power of Thetis. Allusion and Interpretation in the Iliad*, California: University of California Press
20. **Murnaghan, S. 1992 (October).** Maternity and Mortality in Homeric Poetry, *Classical Antiquity* 11/2: 242-264
21. **Thornton, A. 1984.** *Homer's Iliad: its Composition and the Motif of Supplication*. HYPOMNEMATA 81, Göttingen, 111-124
22. **Vidal-Naquet, P. 2002.** *Ο κόσμος του Ομήρου*, Αθήνα: Εξάντας Εκδοτική Α.Ε.
23. **Willcock, M.M. 1976.** *A Companion to the Iliad*. Chicago: U. of Chicago P.
24. **Wilson, J. 2012.** Homer and the Will of Zeus. Στο Myrsiades, K. 2012. (ed.) *Approaches to Homer's Iliad and Odyssey*. American university studies xix: general literature; v. 38, New York, 171-194
25. **Myrsiades, K. 2012.** (ed.) Why Teach Homer? Στο *Approaches to Homer's Iliad and Odyssey*. American university studies xix: general literature; v. 38, New York, 1-13
26. **Μαυρόπουλος, Θ.Γ. 2004.** *Ομήρου Ιλιάδα*, Ραψωδία Α. Αθήνα: Ζήτρος

Β. ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Το υλικό και οι προτεινόμενες ερωτήσεις που ακολουθούν έγιναν χωρίς επιμέρους χωρισμό διδακτικών ενοτήτων της ραψωδίας Α. Επαφίεται στον/στην εκπαιδευτικό να κάνει τις επιλογές που τον/την εξυπηρετούν, ώστε να οργανώσει την πορεία διδασκαλίας. Ωστόσο, μια πρόταση χωρισμού της ραψωδίας σε διδακτικές ενότητες θα μπορούσε να είναι η εξής:

- 1η δ.π.: στίχοι 1-52 (Προοίμιο, Ικεσία του Χρύση, Λοιμός)
- 2η δ.π.: στίχοι 53-129 (Α΄ Συνέλευση των Αχαιών, Οι αποκαλύψεις του Κάλχα)
- 3η δ.π.: στίχοι 130-244 (Σύγκρουση Αγαμέμνονα-Αχιλλέα, Μήνις)
- 4η δ.π.: στίχοι 493-570 (Ικεσία της Θέτιδας, Σύγκρουση Δία-Ήρας)
- 5η δ.π.: στίχοι 571-610 (Η μεσολάβηση του Ήφαιστου) και Ανακεφαλαίωση ραψωδίας

Πορεία, ενδεικτικές ερωτήσεις

A 1-244

1. Ποιο είναι το θέμα και ποιοι οι πρωταγωνιστές της *Ιλιάδας*;
2. Ποια ιδιαίτερα γνωρίσματα προσδίδονται στον Αχιλλέα στο προοίμιο του έπους;
3. Ποια είναι η αιτία της *μήνις* του Αχιλλέα;
4. Πώς αναμένουμε να εξελιχθεί το ποίημα με βάση τα στοιχεία του προοιμίου;
5. Συγκρίνετε το προοίμιο της *Ιλιάδας* με το προοίμιο της *Οδύσσειας*. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές εντοπίζετε;
6. Πώς σκιαγραφείται ο Αγαμέμνονας από τη συμπεριφορά του απέναντι στον ιερέα Χρύση;
7. Ποιον σκοπό του ποιήματος εξυπηρετεί η αναφορά του ποιητή στη διαφωνία Αγαμέμνονα-στρατού (Α 22-4);
8. Πώς θα νιώθατε αν ήσασταν ο Χρύσης και ακούγατε για την κόρη σας τους στ. 29-31;
9. Ποια στοιχεία της ικεσίας του Χρύση θα έπρεπε να προσέξει ιδιαίτερα ο Αγαμέμνονας;
10. Πώς κρίνετε την πρωτοβουλία του Αχιλλέα να συγκαλέσει συνέλευση; Ποια η σημασία αυτής της πρωτοβουλίας για την *Ιλιάδα*;
11. Πώς παρουσιάζεται ο Αχιλλέας στην πρώτη του εμφάνιση στο έπος (Α 57-67);
12. Γιατί ο μάντης Κάλχας διστάζει να μιλήσει;
13. Τι προμηνύει η απάντηση του Αχιλλέα στον Κάλχα;
14. Ο Αγαμέμνονας μιλά την πρώτη φορά στον ιερέα Χρύση και τη δεύτερη στον μάντη Κάλχα (δύο ιερά πρόσωπα). Αξιολογήστε τον λόγο και τη συμπεριφορά του. Γιατί αυτή η πρώτη παρουσίαση του Αγαμέμνονα δεν μπορεί να είναι τυχαία; Σε τι αποσκοπεί;

15. Ο Αγαμέμνωνας συγκρίνει τη γυναίκα του Κλυταιμνήστρα με τη Βρισηίδα. Ο Οδυσσεύς έξυπνα απέφυγε τη σύγκριση της Πηνελόπης με την Καλυψώ. Γιατί ο ποιητής παρουσιάζει αυτές τις αντίθετες συμπεριφορές των δύο ηρώων;
16. Μελετήστε προσεκτικά την απάντηση του Αχιλλέα στους στίχους 122-9. Ποια θετικά και ποια αρνητικά στοιχεία έχει α) για τους Αχαιούς και β) για τον Αγαμέμνονα;
17. Ποια φαίνεται ότι είναι τα πραγματικά συναισθήματα και σκέψεις του Αγαμέμνονα για τον Αχιλλέα στους στίχους 131-4;
18. Πόσο δίκαιο έχει ο Αχιλλέας στους στίχους 149-171;
19. Για ποιον λόγο πήρε μέρος ο Αχιλλέας στον Τρωικό πόλεμο; Τι περιμένει να κερδίσει ο ίδιος από αυτόν;
20. Γιατί η τιμή αποτελεί τη μεγαλύτερη αξία στη ζωή των ηρώων;
21. Γιατί η τιμή έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία για τον Αχιλλέα παρά για οποιονδήποτε άλλον ιλιαδικό ήρωα;
22. Αν στην *Οδύσσεια* ο Οδυσσεύς έγινε ήρωας γιατί αποδείχθηκε *πολύμητις, πολύτλας και πολύτροπος*, στην *Ιλιάδα* ποιο είναι το πρότυπο του ήρωα;
23. Πώς κρίνετε την απειλή που διατυπώνει ο Αχιλλέας ότι θα γυρίσει στην πατρίδα του; Δικαιολογείται να έχει μια τόσο απόλυτη θέση;
24. Πώς κρίνετε την απειλή που διατυπώνει ο Αγαμέμνωνας ότι θα πάρει το γέρας του Αχιλλέα; Δικαιολογείται να έχει μια τόσο αυταρχική θέση;
25. Αν ήσασταν η Βρισηίδα και ακούγατε την απόφαση του Αγαμέμνονα, τι θα νιώθατε και τι σκέψεις θα κάνατε;
26. Ποιος νομίζετε ότι είναι ο καταλληλότερος για να κυβερνά, ο Αγαμέμνωνας ή ο Αχιλλέας; Τεκμηριώστε την απάντησή σας.
27. Ο Αχιλλέας απειλεί τη ζωή του Αγαμέμνονα. Στη συνέχεια όμως αλλάζει γνώμη και αποφασίζει απλά να αποσυρθεί από τον πόλεμο. Γιατί άλλαξε γνώμη ο Αχιλλέας; Ποια θεωρείτε πιο "ηρωική" ενέργεια και γιατί;
28. Ποια φαίνεται να είναι η σχέση του Αχιλλέα με την Αθηνά και την Ήρα; Τι αναμένετε για τον ρόλο των δύο αυτών θεών στο έπος;
29. Τι περιθώρια ελευθερίας αφήνει στον Αχιλλέα ο λόγος της Αθηνάς;
30. Διαβάστε προσεκτικά τον λόγο του Αχιλλέα στους στίχους 225-244. Ανεβαίνει ή κατεβαίνει ο τόνος του θυμωμένου ήρωα; Ποιο στοιχείο ισχυροποιεί την απόφασή του;

Δραστηριότητες

A 1-244

1. Η ικεσία αποτελεί τυπικό στοιχείο στην Ιλιάδα. Να βρείτε πληροφορίες για το θέμα και να ελέγξετε κατά πόσο οι ικεσίες του Χρύση προς τους Αχαιούς και τον Απόλλωνα πληρούν την τυπική διαδικασία της ικεσίας.
2. Να αποδώσετε ζωγραφικά την εικόνα του Απόλλωνα, όπως παρουσιάζεται στο A 44-53
3. Απομονώστε οπτικές και ηχητικές εικόνες που σας έκαναν εντύπωση. Ποιος, νομίζετε, είναι ο ρόλος τους στο έπος;
4. Υποθέστε ότι ανήκετε σε μια ανθρωπιστική οργάνωση που προασπίζεται τα ανθρώπινα δικαιώματα και παρευρίσκεστε στην πρώτη συνέλευση των Αχαιών. Σε ποια σημεία της συνέλευσης θεωρείτε ότι παραβιάζονται τα δικαιώματα κάποιου, τότε θα παρεμβαίνατε και ποιες εισηγήσεις θα κάνατε;
5. Υποθέστε ότι ο Αχιλλέας γράφει μία επιστολή στον Αγαμέμνονα για να του εξηγήσει τι σημαίνει γι' αυτόν πόλεμος-τιμή-γέρας και να δικαιολογήσει τον θυμό (μῆνιν) που τον έχει κυριεύσει. Τι νομίζετε ότι θα του έγραφε;

Πορεία, ενδεικτικές ερωτήσεις

A 493-611

1. Γιατί ο Αχιλλέας ζήτησε τη βοήθεια της Θέτιδας και όχι ενός μεγαλύτερου θεού, π.χ. της Αθηνάς ή του Ποσειδώνα;
2. Ποια είναι η ιδιαίτερη σχέση της Θέτιδας με τον Δία; Τι υπονοεί η Θέτιδα στον στίχο 504 και γιατί αναφέρει ότι ο Αχιλλέας θα ζησει *πιο λίγο απ' όλους*;
3. Ποια σημασία έχει για το έπος το γεγονός ότι ο Αχιλλέας πρόκειται να πεθάνει σύντομα;
4. Η παρουσία της Θέτιδας στο έπος είναι σημαντική γιατί λειτουργεί ως υπόμνηση του πρόωρου θανάτου του Αχιλλέα. Τεκμηριώνεται η άποψη αυτή μέσα από τα λόγια της προς τον Δία (A 495-515);
5. Γιατί η Θέτιδα νιώθει αδικημένη (A 516);
6. Πού βασίζεται η Θέτιδα, ώστε να τολμά να ζητά από τον Δία να ανατρέψει τα σχέδιά του και να δώσει στους Τρώες τη νίκη (A 509);
7. Τι θεωρεί η Θέτιδα *τιμή* για τον γιο της;
8. Πόσο ισχυρός σας φαίνεται ο Δίας με βάση τους στίχους 518-21;
9. Πώς διαγράφονται οι σχέσεις μεταξύ Δία και Ήρας;
10. Με ποιον ήρωα της Ιλιάδας νομίζετε ότι μοιάζει ο Δίας στους στίχους A 560-570;

11. Να συγκρίνετε τους στίχους Α 22-33 και 560-570. Ποιες ομοιότητες βρίσκετε; Γιατί ο ποιητής χρησιμοποιεί τόσο όμοιες σκηνές στο έργο του;
12. Στη ραψωδία Α βρίσκουμε τρεις μεγάλες συγκρούσεις μεταξύ ανθρώπων ή θεών. Ποιες είναι αυτές; Ποια είναι η έκβασή τους και τι προοιωνίζουν;
13. Ποιον ρόλο αναλαμβάνει ο Ήφαιστος; Πετυχαίνει;
14. Ενώ ο Δίας έχει πάρει μια τρομερή απόφαση, την καταστροφή των Αχαιών, στη συνέχεια τον βλέπουμε να διασκεδάζει. Τι αποδεικνύει για τους θεούς αυτή η συμπεριφορά;
15. Συγκρίνετε την κατάσταση που επικρατεί στον κόσμο των θνητών και στον κόσμο των θεών όταν τελειώνει η ραψωδία Α. Σε ποια γενικότερα συμπεράσματα οδηγείστε;
16. Γιατί ο ποιητής ανοίγει και κλείνει τη ραψωδία του με κάτι τόσο βαρύ απ' τη μια και κάτι τόσο ανάλαφρο απ' την άλλη; Τι επιδιώκει με αυτήν την εναλλαγή ύφους;
17. Ποια πρόσωπα υποφέρουν στη ραψωδία Α και γιατί; Πώς αξιολογείτε τον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής παρουσιάζει τον ανθρώπινο πόνο;

Δραστηριότητες

A 493-611

1. Ο Φειδίας εμπνεύστηκε από τους στίχους Α 528-30 και κατασκεύασε το άγαλμα του Δία στην Ολυμπία. Αναζητήστε εικόνες και στοιχεία για το άγαλμα. Ακολουθώντας, εμπνευστείτε κι εσείς από τους ίδιους στίχους και ζωγραφίστε/ κατασκευάστε το δικό σας έργο τέχνης.
2. Δραματοποιήστε τη συγκέντρωση των θεών και τη σύγκρουση Δία-Ήρας (Α 534- 611).
3. Πώς φαντάζεστε τη ζωή των θεών στον Όλυμπο; Αξιοποιήστε τα στοιχεία της ραψωδίας Α για να γράψετε ένα δικό σας επεισόδιο μεταξύ των θεών.
4. Ζωγραφίστε τον κόσμο των θνητών και τον κόσμο των θεών με βάση τη ραψωδία Α.

Κατάλογος εικόνων

Εξώφυλλο	<i>Ιλιάδα</i> Θ 245–53 Ελληνικό χειρόγραφο, τέλη 5 ^{ου} - αρχές 6 ^{ου} αι. μ.Χ.	http://en.wikipedia.org/wiki/Iliad
1	Αχιλλέας	trans.kathimerini.gr
2	Ο Χρύσης ικετεύει τον Αγαμέμνονα να του δώσει πίσω την κόρη του Χρυσήδα	http://www.pilavakis.net/new_page_2721.htm
3	Εικ. 3 Ζακ Λουί Νταβίντ (1748-1825) Ο θυμός του Αχιλλέα	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anger_of_achilles.jpg
4	Αοιδός. Ζωγραφική σε αμφορέα. Παρίσι, συλλογή Rollin (αντίγραφο)	digitalschool.minedu.gov.gr
5	Peter Paul Rubens (1577–1640) Ο θυμός του Αχιλλέα (1630- 1635)	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:WLANL_-_Quistnix!_-_Museum_Boijmans_van_Beuningen_-_Achilles_vertoornd_op_Agamemnon,_Rubens.jpg
6	Δίας. Getty Villa, Ρώμη 1 ^{ος} αι. μ.Χ.	en.wikipedia.org
7	Ο Αχιλλέας περιποιείται τον πληγωμένο Πάτροκλο Αττική κύλικα, 500π.Χ.	http://en.wikipedia.org/wiki/Iliad
8	Ο Χρύσης ικετεύει τον Αγαμέμνονα να του δώσει πίσω την κόρη του Χρυσήδα	http://www.pilavakis.net/new_page_2721.htm
9	Ο Χρύσης προσεύχεται στον Απόλλωνα να τιμωρήσει τους Έλληνες	http://www.pilavakis.net/new_page_2721.htm
10	Ο Αχιλλέας Ερυθρόμορφος αμφορέας, 450 περίπου π.Χ. Ρώμη, Μουσείο Βατικανού (αντίγραφο)	http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B108/208/1443,4844/
11	Η Βρισηίδα, το γέρας του Αχιλλέα. Ερυθρόμορφος αμφορέας, περίπου 510π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο)	http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B108/208/1443,4844/

12	Giovanni Battista Tiepolo (1696-1770) Ο Ευρυβάτης και ο Ταλθύβιος οδηγούν τη Βρισηίδα στον Αγαμέμνονα	http://www.mythindex.com/greek-mythology/B/Briseis.html
13	Giovanni Battista Tiepolo (1696-1770) Η οργή του Αχιλλέα και η επέμβαση της Αθηνάς	http://www.mythindex.com/greek-mythology/A/Achilles.html
14	Η απομάκρυνση της Βρισηίδας από τον Αχιλλέα Σχέδιο του John Flaxman για μετάφραση της Ιλιάδας (1805)	http://commons.wikimedia.org/wiki/File:John_Flaxman_-_Briseis_taken_Iliad.jpg
15	Η νεκρική μάσκα γνωστή ως "Μάσκα του Αγαμέμνονα" Χρυσή, βρέθηκε στον Τάφο Ε στις Μυκήνες από τον Ερρίκο Σλήμαν (1876), 16ος αιώνας π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Αθήνας	http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B3%CE%B1%CE%BC%CE%AD%CE%BC%CE%BD%CE%BF%CE%BD%CE%B1%CF%82
16	Οι θεοί του Ολύμπου	olympic-grill.com
17	Οι θεοί του Ολύμπου: Αθηνά, Δίας, Διόνυσος, Ήρα και Αφροδίτη. Λεπτομέρεια αγγείου. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Tarquinia, Ιταλία	http://www.britannica.com/EBchecked/media/101295/The-gods-on-Olympus-Athena-Zeus-Dionysus-Hera-and-Aphrodite
18	Νηρηίδα σε ίππο	mythagora.com
19	Νηρηίδα φερόμενη πάνω σε ιχθυοκέντραυρο (200 π.Χ.)	http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%B7%CF%81%CE%B7%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%82
20	Πηλέας αρπάζει τη Θέτιδα. Το ζευγάρι βρίσκεται ανάμεσα σε δύο Νηρηίδες	http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/klasiki/Achilles%20painter5.htm
21	Βρισηίδα και Φοίνικας Ερυθρόμορφη κύλικα, περ. 490 π.Χ. Μουσείο του Λούβρου	en.wikipedia.org